

A Á B D Ð E É F G H I Í J K L M N O Ó P R S T U Ú V X Y Ý Þ Æ Ö

SNEMMTÆK ÍHLUTUN

Mál og læsi

HANDBÓK

A Á B D Ð E É F G H I Í J K L M N O Ó P R S T U Ú V X Y Ý Þ Æ Ö

Efnisyfirlit

Inngangur	1
Tilurð verkefnisins	1
Ugluklettur	2
Stefna Uglukletts og umgjörð um leikskólastarfið	3
Námsumhverfi leikskólans	5
Farsæld barna	5
Starfsfólk og hlutverk þess	6
Læsisstefna Uglukletts	8
Málþroski barna og snemmtæk íhlutun	9
Málþroski	10
Málfræði	11
Orðaforði	12
Setningagerð	13
Hljóðkerfisvitund	14
Málnotkun	16
Málskilningur	17
Hlustun og heyrn	17
Tjáning	18
Félagsleg færni og samskipti	18
Fjölbreyttar og styðjandi tjáskiptaleiðir	19
Málþroskaröskun, DLD	19
Málörvun í daglegu starfi, starfshættir og kennsluefni	21
Málörvun í daglegum aðstæðum	21
Málörvunarstundir	22
Kennsluáætlun fyrir málörvun	23
Málörvunarstund, til að hengja upp á vegg	25
Lestur bóka	26
Myndlestur	27
Sýnilegt ritmál	27
Sjónrænt skipulag	28
Stöðvavinna	28
Samvera fyrir og eftir hádegismat	29
Útinám	29
Tónlist	30
Stærðfræði	30
Könnunaraðferðin og hugarkort	31
Kennsluefni er varðar málörvun	32
Mat á námi og þroska barna	35
Reglubundnar skimanir og skráningar	37
TRAS – 2-5 ára	37
LANIS – 2,9 ára	38
HLJÓM-2 – elsti árgangurinn	39
Aðrar skimanir og skráningar	39

Stoðþjónusta	43
Hlutverk sérkennslustjóra	43
Ferli við tilvísun	44
Verkaskipting stoðþjónustu	45
Einstaklingsnámskrár	46
Foreldrasamstarf	47
Þáttökuaðlögun	47
Móttökuáætlun	48
Móttökuáætlun barna.....	50
Heimalestur.....	51
Börn með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn	52
Þróunarverkefni - málörvun í Uglukletti.....	54
Tengsl skólastiga	56
Áherslur í málörvun barna eftir aldri	57
Lokaorð – ávinningur	60
Heimildaskrá	61
Dæmi um heimasíður og slóðir sem nýtast við málörvun og styðja við snemmtæka íhlutun.....	64

Inngangur

Læsi er einn af grunnþáttum menntunar og er samkvæmt Aðalnámskrá (2026) skilgreint sem vítt hugtak sem snýst um sköpun merkingar. Það getur meðal annars falið í sér hæfni til að lesa í umhverfi sitt og tjá upplifanir, tilfinningar og skoðanir á margvíslegan hátt.

Í Aðalnámskrá er lögð áhersla á að líta á læsi sem samspil lesturs og ritunar. Þar kemur fram að traust læsi felist í því að geta lesið letur, skilið og túlkað texta, lært af honum og miðlað þeirri þekkingu áfram (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011). Til að styðja við þetta ferli setur sveitarfélagið lestrarstefnu sem mótar heildarsýn á framkvæmd og þróun kennslu í máli og lestri í leik- og grunnskólum. Hver leikskóli býr svo til sína stefnu sem snýr að læsi og málörvun í leikskólastarfinu.

Tilurð verkefnisins

Haustið 2025 hófst vegferð allra leikskólanna í Borgarbyggð í þá átt að vinna skipulega og á markvissan hátt að snemmtækri íhlutun hvað varðar mál og læsi barna. Undir styrkri leiðsögn Miðstöð menntunar og skólaþjónustu unnu leikskólarnir að því að búa til skýrari ramma um málörvun og markvissara starfi í átt að bættum málproska barna í leikskólum Borgarbyggðar.

Ugluklettur

Leikskólinn Ugluklettur er staðsettur í útjaðri Borgarness þar sem villtur gróður og náttúran er við garðhliðið. Leikskólinn tók til starfa haustið 2007 og var vígður með viðhöfn 20. október 2007. Í leikskólanum eru börn á aldrinum 12 mánaða til 6 ára en fjöldi deilda hefur verið í þróun gegnum árin. Nöfnin á rýmum leikskólans eru sótt í örnefni héraðsins, til að mynda heita deildirnar eftir fjöllum í héraðinu; Skessuhorn, Baula, Grábrók, Eldborg og Grettisbæli. Önnur rými skólans hafa einnig hlotið nöfn sem tengjast náttúrunni í kringum okkur þar á meðal Paradísarlaut, Skessubrunnur, Borg og Litla Brók. Markmiðið með þessum nafngiftum var að tengja örnefnin inn í leikskólann og gera börnin meðvituð um náttúruna í kring.

Í Uglukletti er jákvæðni, virðing, kurteisi, samkennd, hlýja og gleði höfð að leiðarljósi í samskiptum. Lögð er áhersla á samstöðu og horft á sterkar hliðar hvers einstaklings, hvort sem um börn, starfsfólk eða foreldra er að ræða, í skólastarfinu er ýtt undir skapandi hugsun. Leitast er við að hafa afslappað og heimilislegt andrúmsloft en jafnframt séu krefjandi aðstæður til staðar

þar sem öll geta fundið áhugaverð verkefni við sitt hæfi. Ýtt er undir frumkvæði og sjálfstæði auk þess sem stigið er út fyrir rammann.

Stefna Uglukletts og umgjörð um leikskólastarfið

Ugluklettur starfar eftir lögum um leikskóla og Aðalnámskrá leikskóla auk þess sem skólasamfélagið í Borgarbyggð hefur mótað saman stefnu (2023) sem skólanámskráin byggir á. Einkunnarorð skólans eru leikur, virðing og gleði. Stefna skólans er að börn njóti bernsku sinnar. Markmið leikskólans er að hlúa að hag og velferð barna auk þess að veita þeim umönnun og menntun, búa til hvetjandi uppeldisumhverfi og örugg náms- og leikskilyrði. Nám barna skal fara fram í gegnum leik og skapandi starf og starfshættir eiga að vera í anda jafnréttis, umburðarlyndis, kærleika, lýðræðis, umhyggju, virðingar og fleira (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011). Stefna Uglukletts byggir á kenningum um Flæði og jákvæða sálfræði. Unnið er út frá þeirri hugmyndafræði að einstaklingar geti haft áhrif á eigið líf, þroska og hamingju með því að vinna í gegnum styrkleika sína og áhugahvöt.

Leikurinn er þungamiðjan í öllu leikskólastarfi, hann er sjálfsprottinn og á forsendum barnsins. Leikurinn er námsleið barnsins og býr til tækifæri þar sem það fær að læra og skilja umhverfi sitt, tjá hugmyndir sínar, reynslu og tilfinningar auk þess að þróa félagsleg tengsl við önnur börn. Í gegnum leikinn mynda börnin félagslega hópa, skapa sína menningu, gera tilraunir og reyna sig í hinum ýmsu hlutverkum. Í leik eflast vitrænir og skapandi þættir. Hann kallar á fjölbreytta notkun tungumálsins, hreyfingu, félagsleg samskipti og tilfinningatengsl. Leikur getur virkjað sköpunarkraft barna og löngun þeirra til að læra og afla sér þekkingar.

Í Uglukletti er fljótandi dagskipulag sem hefur það markmið að börnin hafi áhrif á daginn sjálf, þau ráða hvaða viðfangsefni þau velja sér og hversu lengi þau eru á hverjum stað. Með því að styðjast við fljótandi dagskipulag gefum við einstaklingunum færi á að hafa áhrif á nám sitt, nýtum sjálfsákvörðunarrétt hvers og eins auk þess sem ýtt er undir frumkvæði og sjálfstæði barnanna. Fljótandi dagskipulag styður við málörvun barna á þann

hátt að það skapar fjölbreytt samskipti í daglegu starfi. Þegar börn velja viðfangsefni út frá eigin áhuga verða samtölin eðlilegri og innihaldsríkari, þau fá fleiri tækifæri til að tjá sig, hlusta á aðra og nota tungumálið í raunverulegu samhengi. Með því eflist orðaforði, setningamyndun og samskiptahæfni barna í gegnum leik og samveru. Hlutverk starfsfólks í slíkum aðstæðum er að styðja málörvun markvisst með því að taka þátt í samræðum, víkka orðaforða barna og hvetja þau til að setja orð á hugsanir, athafnir og tilfinningar.

Gleði er mikilvægur þáttur í námi barna og með opnu dagskipulagi næst fram jákvætt andrúmsloft þar sem hver og einn fær tækifæri til þess að vinna að sínum verkefnum. Með gleði og vellíðan að leiðarljósi verður nám barnanna jákvæð upplifun.

Flæði (e. Flow) er hugtak þróað af ungverska sálfræðingnum Mihaly Csikszentmihalyi. Hugtakið vísar til þess ástands þegar einstaklingur er algerlega niðursokkinn í verkefni, þannig að viðkomandi gleymir bæði stund og stað. Ástand þetta einkennist af djúpri einbeitingu og gleði en einstaklingnum þarf að finnast verkefnið krefjandi en um leið finna að það sé viðráðanlegt. Í Uglukletti er leitast við að nýta þessa hugmyndafræði til að auka vellíðan barna, sköpun og efla þroska (Csikszentmihalyi, 1997).

Jákvæð sálfræði horfir til þess að styrkja jákvæða eiginleika og hegðun einstaklinga. Lögð er áhersla á vellíðan, hamingju, jákvæðar tilfinningar og þróun einstaklingsins (Seligman, 2011).

Hæglátt leikskólastarf felst í því að kennarar gefi sér tíma og næði til að rýna í það rými og þann efnivið sem til staðar er í leikumhverfi barna. Einnig eru ígrunduð þau hugtök og þær aðferðir sem notaðar eru til að styðja við nám þeirra. Við slíkar aðstæður er hægt að dýpka og þróa áfram nám barna með því að gefa tíma og ígrunda í gegnum uppeldisfræðilegar skráningar. Rými er gefið til að hlusta á hugmyndir barna og hvernig þeirra reynsluheimur er. Það er ferlið og dýpt námsins sem skiptir máli hverju sinni. Umræður og samtal barna, starfsmanna og foreldra um starfið er einnig mikilvægur liður

ígrundunar á starfi sem þessu. Mikilvægt er að nýta faglega gagnrýna hugsun varðandi nám barna. Áhersla er á það sem er að gerast „hér og nú“ en litið á þá reynslu barnanna sem er að myndast og þá þekkingu sem er að verða til. Bæði þarf að taka tillit til einstaklingsþarfa og þarfa hópsins (Clark, 2023). Í Uglukletti er hugmyndaheimi barna sýnd virðing með því að gefa þeim tíma og svigrúm til að skoða efnivið, viðfangsefni og sinna eigin hugmyndum á sínum forsendum. Þetta er gert til að efla upplifun þeirra, þau dýpki eigin þekkingu, nýta áhugahvöt og auka vellíðan.

Í leikskólanum er starfið í stöðugri þróun og þar á sér stað sífellt endurmat. Mat á leikskólastarfi hefur þann tilgang að tryggja að réttindi leikskólabarna séu virt og þau fái þá menntun og þjónustu sem þeim ber samkvæmt lögum um leikskóla.

Námsumhverfi leikskólans

Umhverfi skólans er mikill áhrifapáttur í námi barna og þarf hönnun þess, nýting og skipulag að taka mið af reynslu, áhuga og þroska ólíkra barna. Því þarf umhverfið að taka breytingum eftir ólíkum hópum sem þar dvelja. Allir eiga að fá tækifæri að hafa áhrif á skipulag námsumhverfisins bæði úti og inni. Efniviður á að vera opinn, krefjandi og höfða til mismunandi skynjunar og örvunar.

Farsæld barna

Árið 2021 voru samþykkt lög um samþætta þjónustu í þágu farsældar barna (86/2021). Tilgangur þeirra er að tryggja aðgang barna og foreldra að þeirri þjónustu sem þau þurfa hverju sinni, hratt og örugglega. Eitt af markmiðum laganna er að vinna að því að þau sem veita börnum og foreldrum þjónustu hafi virkt samráð sín á milli til að tryggja samfellda og samþætta þjónustu í þágu barnsins og farsældar þess.

Ugluklettur, eins og aðrir leikskólar, veitir þjónustu á fyrsta stigi og telst til grunnþjónustu, en til hennar telst sú þjónusta sem er aðgengileg öllum börnum og foreldrum þeirra. Lögð er áhersla á snemmtæka íhlutun, en það

lítur að því að grípa inn í eins fljótt og hægt er til að styðja við einstaklinga eins og þörf er á. Markmiðið með slíku inngripi er að veita sem fyrst stuðning svo vandinn aukist ekki frekar. Eitt dæmi um inngrip sem þetta er snemmtæk íhlutun varðandi málþroska barna og stuðningur við foreldra á því sviði.

Starfsfólk og hlutverk þess

Í Uglukletti starfa leikskólakennarar og aðrir fagaðilar sem eru sérfræðingar í námi og kennslu ungra barna. Starfsmannahópurinn allur saman stendur af áhugasömum og faglegum starfsmönnum sem eru duglegir að grípa tækifæri sem upp koma í daglegu lífi til kennslu. Það er lítið svo á að mistök séu tilraun sem læra má af hvernig hægt er að gera betur. Starfsfólk er meðvitað um að fá fram afstöðu, skoðanir og sýn barnanna á aðstæður. Hér skiptir hlustun mestu máli, þ.e. að hlustað sé á börnin með tilliti til þeirra hugarheims og aðstæðna. Hinir fullorðnu gegna veigamiklu hlutverki sem fyrirmyndir í góðum og jákvæðum samskiptum sem einkennast af virðingu og heiðarleika.

Hlutverk starfsmanna í Uglukletti er meðal annars að veita öryggi, umhyggju og hlýju auk þess að búa börnunum gott og fjölbreytt námsumhverfi. Unnið er með allar daglegar athafnir og lítið á sem flestar aðstæður sem tækifæri til náms. Til staðar eru sem fjölbreyttastar námsaðstæður og viðfangsefni. Börnin velja sér viðfangsefni sjálf en það er hlutverk starfsfólks að hjálpa barninu við að ná því besta fram úr hverjum efniviði og styðja þannig við nám hvers barns á þess eigin forsendum. Hrósað er fyrir það sem vel er gert og börnin aðstoðuð við að finna sínar eigin leiðir.

Hluti af dagsskipulagi í Uglukletti er stöðvavinna. Þá fara kennarar á fyrir fram ákveðnar stöðvar og bjóða börnunum upp á ögrandi og skemmtileg verkefni. Börnin geta auk þess haft áhrif á hvaða verkefni þau gera og hvernig þau eru framkvæmd. Þær stöðvar sem eru í boði eru t.d. málörvun, listakrúkur, hreyfistund í sal, útinám, stærðfræði og vísindi. Stöðvarnar taka mið af grunnþáttum aðalnámskrár en ýmsir aðrir þættir geta líka haft áhrif svo sem áhugasvið barna og starfsmanna, árstíðir og þemavinna. Stöðvavinna veitir starfsfólki jafnframt gott tækifæri til að fylgjast með málþroska barna í

fjölbreyttu umhverfi. Með því að vera virkir þátttakendur á stöðvunum geta kennarar greint hvernig börn tjá sig, nýta orðaforða, fylgja fyrirmælum, taka þátt í samræðum og eiga í samskiptum við önnur börn. Slík athugun skapar svigrúm til snemmtækrar íhlutunar, þar sem hægt er að bregðast við áskorunum varðandi málproska með viðeigandi stuðningi, aðlögun verkefna og samráði innan teymis eða við foreldra, þegar þörf krefur.

Læsisstefna Uglukletts

Í leikskólum er lagður mikilvægur grunnur að lestrarfærni barna. Þar er sérstaklega unnið að því að efla málþroska, orðaforða og hljóðkerfisvitund barna á öllum aldri með fjölbreyttum leiðum, svo sem í gegnum leik, málörvun, samverustundir, lestur, spil og aðrar athafnir. Í daglegu starfi eru notuð tækifæri til að setja orð á hluti og gjörðir og hvetja börn til samræðna og samskipta. Sjónrænt skipulag með orðum og myndum styður þetta ferli. Bækur eru alltaf aðgengilegar og skapað er hvetjandi námsumhverfi sem kallar fram forvitni og áhuga.

Lestur og ritun eru kynnt fyrir börnum í gegnum leik í samræmi við þroska þeirra. Áhugi á bókstöfum, orðum og ritmáli þróast þannig smám saman. Læsi barna styrkist fyrst og fremst í félagslegum aðstæðum þar sem þau nota orðin, prófa merkingu þeirra og skapa sér skilning. Efniviður leikskólans – náttúran, umhverfið, menningin og reynslan – nýtist til að efla þessa merkingarsköpun. Í gegnum kennslufræðilegan leik fá börn tækifæri til að dýpka skilning sinn á orðum, hljóðum, ritmáli og myndmáli á lifandi og skapandi hátt.

Eitt af aðalmarkmiðum leikskólastarfs er að efla málþroska barna og styrkja getu þeirra og leikni í boðskiptum, lestri og lesskilningi. Einn af grunnþáttum Aðalnámskrár leikskóla (2011) er læsi: „læsi í leikskóla felur í sér þekkingu, leikni og hæfni barna til að lesa í umhverfi sitt og tjá upplifun sína, tilfinningar og skoðanir á fjölbreyttan hátt“. Samstarf foreldra og leikskólans er mikilvægt til þess að sem bestur árangur náist í námi barna.

Læsi felur í sér margskonar færni, s.s. geta einstaklingsins til að tala, lesa og rita tungumál sitt ásamt því að geta aflað sér upplýsinga úr umhverfinu. Læsi er þróunarferli sem hefst í frumbersku og heldur áfram allt lífið en það byggir á reynslu barna af lestri og ritmáli í nánasta umhverfi þeirra. Góð færni í læsi er mikilvæg til þess að einstaklingur geti tekið virkan þátt í samfélaginu og er undirstaða alls náms.

Samskipti við aðra eru okkur mikilvæg. Það að geta skilið aðra, gert þeim skiljanlegt hvað það er sem manni býr í brjósti og leyst ágreining er grunnur að þátttöku í hvaða samfélagi sem er. Við ýtum undir málþroska og hljóðkerfisvitund barnanna með almennri málörvun og þau börn sem þurfa á aðstoð að halda á þessum sviðum fá markvissa málörvun. Öll málörvun fer fram í gegnum leik og daglegar athafnir.

Við setjum orð á það sem við erum að gera, fáum börnin til að segja frá og nota þannig málið. Mikilvægt er að geta lesið í annars konar boðskipti en tungumálið, s.s. líkamstjáningu, raddblæ og látbragð. Við gerum ritmál sýnilegt, lesum mikið bækur, búum til sögur, spilum spil, lærum söngtexta og kynnum börnunum bókstafina eftir þeirra áhuga. Starfsfólk er meðvitað um stöðu sína sem fyrirmyndir á þessu sviði sem öðrum.

Málproski barna og snemmtæk íhlutun

Á fyrstu árum ævinnar mótast grunnur að proska hvers einstaklings. Á þessum tíma þróar barnið með sér hæfni til að hlusta, skilja, eiga samskipti, tengja saman upplýsingar, tjá hugsanir sínar og efla vitsmunalegan þroska. Rannsóknir fræðimanna benda til þess að þessi ár skipti hvað mestu máli í lífi einstaklingsins (Hólmfríður Árnadóttir, 2013).

Málproski

Málproski barna er einn af lykilþáttum í almennum þroska þeirra og leggur grunn að bæði námi og félagslegri færni. Á leikskólaárunum þroskast mál hratt og börn eru því mislangt komin í máltöku þegar þau hefja leikskólagöngu. Fyrstu merkingarbæru orðin koma oft milli 12–18 mánaða, og um tveggja ára aldur geta börn tengt tvö orð saman. Um tveggja og hálfs árs aldur eiga þau að hafa um 100 orð og mynda stuttar setningar en fjögurra ára börn geta notað langar setningar og skilið flóknari spurningar (Þóra Másdóttir og Friðrik Rúnar Guðmundsson, 2015).

Rannsóknir sýna að með markvissum aðgerðum er hægt að hafa áhrif á framvindu málproska barna og undirbúning þeirra fyrir áframhaldandi nám, sérstaklega þegar íhlutun hefst snemma. Vegna þess að heilastarfsemi ungra barna er ekki fullmótuð eru þau sérstaklega næm fyrir málörvun á fyrstu árum og snemmtæk greining á frávikum í málproska getur dregið úr eða komið í veg fyrir námserfiðleika síðar meir (Tryggvi Sigurðsson, 2006). Rannsóknir hafa sýnt að þróun og þroski máls hjá börnum á leikskólaaldri hefur fylgni við námsárangur síðar á lífsleiðinni (Jóhanna Einarsdóttir o.fl., 2016). Gæði tengsla barna við umönnunaraðila getur einnig haft áhrif á hvernig þau tileinka sér eða efla hina ýmsu þroskapætti (Brooks og Kempe, 2012).

Málproski felur í sér að læra orð, merkingu, framburð og beygingar og að tengja orð og setningar saman í heildstæða frásögn. Þróun hans byggist bæði á meðfæddum þáttum og málumhverfi barnsins. Góður málproski er

lykillinn að því að geta tjáð þarfir, hugsanir og tilfinningar og hefur einnig áhrif á félags- og tilfinningaþroska. Rannsóknir sýna að orðaforði leikskólabarna spáir fyrir um árangur í lesskilningi síðar á skólagöngu (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2015).

Snemmtæk íhlutun í málörvun felur í sér markvissa greiningu, bera kennsl á þá þætti málþroskans sem þarfnast stuðnings, einstaklingsmiðaða þjálfun og reglulegt mat á árangri. Mikil áhersla er lögð á að vinna með málið í gegnum leik og daglegar aðstæður, þar sem börn læra málið á náttúrulegan hátt í samskiptum við aðra. Slík vinnubrögð krefjast einnig samvinnu leikskóla og foreldra, meðal annars með skráningu og markvissri ráðgjöf (Ásthildur Bj. Snorradóttir o.fl., 2014).

Mikilvægar forsendur fyrir málþroska og læsi barna skapast á leikskólaárunum. Þar skiptir sköpum að nýtt sé snemmtæk íhlutun og að gripið sé tafarlaust til stuðnings við börn þegar þörf er á án þess að beðið sé eftir formlegri greiningu. Samvinna starfsfólks leikskóla og foreldra er lykilatriði svo hægt sé að mæta þörfum barnsins strax. Á þessum árum öðlast börn einnig grundvallarskilning á lestri og ritun og átta sig á hlutverki og gildi ritmáls í umhverfi sínu (Auður Ævarsdóttir, o.fl., 2018).

Samkvæmt íslenskum lögum og reglugerðum bera leikskólar ábyrgð á forvarnarstarfi, snemmtækri íhlutun og stuðningi við börn með tal- og málþroskafrávik, með það að markmiði að tryggja öllum börnum jöfn tækifæri til náms og félagslegrar þátttöku (Lög um leikskóla nr. 90/2008; Reglugerð nr. 584/2010).

Málfræði

Málfræði fjallar um uppbyggingu tungumálsins og þær reglur sem gera einstaklingum kleift að mynda merkingarbærar setningar, skilja mál annarra og taka virkan þátt í samskiptum. Hún felur meðal annars í sér beygingar orða, setningagerð og tengsl milli orða. Talið er að heili barna byrji að átta sig

á og kortleggja mynstur í málfræði tungumála áður en þau byrja að tala (Brooks og Kempe, 2012).

Í leikskólastarfi er að mörgu að huga til að byggja börnum gott málumhverfi sem hvetur til fjölbreyttra daglegra samskipta og notkunar tungumálsins. Í slíku umhverfi eru börn hvött til að tjá sig og nota málið í sem flestum aðstæðum og sett eru orð á það sem fram fer, þau eru að fást við og upplifa. Með því að byggja upp slíkt umhverfi byggja börnin styrkan grunn að áframhaldandi námi og félagslegum samskiptum (Neaum, 2012). Á leikskólaaldri tileinka börn sér málfræðireglur að mestu ómeðvitað í gegnum málumhverfi sitt. Þau læra smám saman að nota réttar orðmyndir, beygja orð og byggja setningar með aukinni nákvæmni (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2004). Börn með málþroskaröskun, DLD, eiga oft í erfiðleikum með málfræðilega uppbyggingu máls, beita reglunum ómarkvisst eða sleppa beygingum (Sigrún Alda Sigfúsdóttir o.fl., 2020).

Orðaforði

Orðaforði gegnir lykilhlutverki í málþroska barna og er nátengdur bæði málskilningi og lesskilningi (Brooks og Kempe, 2012). Á leikskólaaldri eykst orðaforði barna hratt og rannsóknir sýna að börn með ríkan orðaforða hafa forskot í lestrarnámi þar sem þau þekkja fleiri orðmyndir og skilja texta auðveldara (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2004; 2015). Seinkun í orðaforða getur verið eitt fyrsta merki málþroskafrávika eða lestrarerfiðleika síðar meir (Ásthildur Bj. Snorrardóttir, 2010).

Hægt er að kortleggja virkan orðaforða barna með orðaforðagátlistum og þroskalistum, til dæmis Orðaskil, sem gefa mikilvægar upplýsingar um stöðu barnsins og styðja við snemmtæka íhlutun (Elín Þöll Þórðardóttir, 1998). Markviss vinna með orðaforða í gegnum leik og daglegar aðstæður er því grundvallarþáttur í málörvun ungra barna.

Setningagerð

Setningagerð þróast jafnt og þétt samhliða öðrum málþáttum á leikskólaaldri. Börn byrja yfirleitt að tengja saman tvö orð um tveggja ára aldur og þróa síðan lengri og flóknari setningar eftir því sem orðaforði, málskilningur og málfræðileg færni eflist. Á aldrinum 3-5 ára verða framfarir í setningagerð sérstaklega miklar þar sem börn læra að flétta saman setningar, nota tengiorð og tjá flóknari merkingu (Þóra Másdóttir og Friðrik Rúnar Guðmundsson, 2015).

Þróun setningamyndunar byggist bæði á meðfæddri getu og málumhverfi barnsins. Börn sem heyra fjölbreytt og flókið mál í daglegu lífi fá betri tækifæri til að æfa sig í að mynda setningar og þróa frásagnargetu. Góð færni í setningamyndun styður við lesskilning síðar meir þar sem hún eykur hæfni barna til að greina samhengi, tengja hugmyndir saman og skilja merkingu texta (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2015). Börn með málproskaröskun, DLD, nota oft einfaldari setningar en jafnaldrar og geta átt í erfiðleikum með að halda þræði í frásögn eða fylgja umræðuefni. Því er mikilvægt að styðja þróun setningagerðar með markvissri málörvun í gegnum samtöl, leik, lestur og frásagnir í daglegu starfi leikskólans (Sigrún Alda Sigfúsdóttir o.fl., 2020).

Hægt er að nýta Orðaskil (Elín Þöll Þórðardóttir, 1998) til þess að fá innsýn í færni barna við að mynda setningar og gefur seinni kaflinn í því prófi góða vísbendingu um setningamyndun barna. Mikilvægt er að börn hafi góðar málfyrirmyndir í gegnum daginn sem gefa fyrirmyndir af setningum, endurtaka leiðrétt og lengja setningar.

Hljóðkerfisvitund

Þróun hljóðkerfisvitundar er mikilvægur þáttur í málþroska einstaklinga. Börn tileinka sér málahljóð fyrst og fremst með hlustun, leik og endurtekningu, og sýna rannsóknir að leikur, söngur og hrynjandi auka bæði áhuga og nám (Eyrún Í. Gísladóttir & Þóra Másdóttir, 2009). Þekking á röð málahljóðanáms hjá íslenskum börnum gefur mikilvægar vísbendingar um

hvernig best er að vinna með hljóðkerfið í leikskólastarfi, án þess að beita beinni framburðarleiddréttingu (Þóra Másdóttir, 2008).

Hljóðkerfisvitund vísar til meðvitundar barns um hljóðkerfi tungumálsins og hæfni þess til að greina, bera kennsl á og vinna með hljóð í töluðu máli. Hún felur meðal annars í sér að geta greint orð í atkvæði, heyrt upphafs- og endahljóð, fundið rím og síðar greint einstök máhljóð í orðum (Anthony og Francis, 2005). Þessi færni þróast stig af stigi á leikskólaaldri og er mikilvæg undirstaða bæði málþroska og lestrarnáms.

Þess konar vitund vísar til hæfni barns til þess að átta sig á að tungumál samanstendur af orðum, atkvæðum og hljóðum (stöfum) og að geta unnið með þessa þætti á meðvitaðan hátt.

Dæmi um hljóðkerfisvitund er að geta:

- greint fyrsta hljóð í orði (t.d. „s“ í sól),
- klappað atkvæði í orðum (ma-ma, bíll),
- rímað (einfalt: kisa – misa. Flókið: Hundur, ís, hestur, hvað rímar við prestur?),
- sett saman hljóð og myndað orð (s–ó–l → sól).

Þróun hljóðkerfisvitundar byggir á leik og reynslu. Börn byrja á því að átta sig á rími og atkvæðum og færast svo yfir í að vinna með einstaka hljóð (stafrófið). Þjálfunin á sér stað í gegnum söngva, vísur, orðaleiki, lestur og spjall (Ásthildur Bj. Snorradóttir, o.fl., 2021).

Rannsóknir sýna að hljóðkerfisvitund er einn sterkasti forspárþáttur læsis og lestrarfærni barna (Lonigan, Burgess og Anthony, 2000). Börn sem eiga í erfiðleikum með að greina og vinna með hljóð eru í aukinni áhættu á að þróa með sér lestrarerfiðleika síðar meir. Því er snemmtæk íhlutun í leikskóla afar mikilvæg, sérstaklega fyrir börn með seinkaðan málþroska eða slakan málskilning (Auður Ævarsdóttir, o.fl., 2018). Í leikskólastarfi er hljóðkerfisvitund efld í gegnum leikrænar og fjölbreyttar aðferðir, svo sem söng, rím, pulur, atkvæðaklapp og markvissa vinnu með upphafshljóð orða.

Slík vinna styrkir tengsl milli hljóðs og merkingar og leggur mikilvægan grunn að tengingu bókstafa og hljóða þegar formlegt lestrarnám hefst (Ingibjörg Símonardóttir, o.fl., 2020).

Hljóm-2 skimun metur hljóðkerfis-og málvitund elstu barna í leikskólanum og eru niðurstöður nýttar til íhlutunar í daglegu starfi. Markvisst er unnið með hljóðkerfisvitund barnanna frá upphafi leikskólagöngu í gegnum leik og skipulagt starf.

Málnotkun

Þegar við öðlumst færni í málnotkun gefur það okkur færi á að skilja merkingu orðanna og það hvað viðmælandi meinar en ekki einungis það sem hann segir. Til þess að skilja merkingu er nauðsynlegt að hafa þekkingu á orðaforða, málfræði og setningamyndun. Þegar við eigum í samtali notum við til dæmis blæbrigði raddar, svipbrigði, bendingar og líkamsstöðu til þess að hjálpa til við að koma til skila ætlan eða merkingu orðanna.

Málnotkun felur í sér þrjá þætti. Þessir þættir eru í fyrsta lagi að nota tungumálið í mismunandi aðstæðum til dæmis með því að heilsa, gefa upplýsingar, gefa skipun, gefa loforð eða biðja um eitthvað. Í öðru lagi að aðlaga tungumálið að þörfum viðmælandans eða aðstæðum til dæmis með því að tala á mismunandi hátt við börn og fullorðna, gefa bakgrunnsupplýsingar til ókunnugra og tala á mismunandi hátt eftir aðstæðum. Í þriðja lagi að fylgja reglum um samræður (samskipti) og sögugerð með því að skiptast á í samræðum, viðhalda samræðum, nota svipbrigði og augnsamband og fleira (Miðja máls og læsis, ed.). Mál er notað sem tæki til samskipta, hugsunar og sjálfstjórnar. Með samræðum og notkun máls öðlast börn þekkingu á umhverfi sínu og skilning á tilfinningum, fyrirætlunum og sjónarhornum annarra, sem er grundvallaratriði í félags- og tilfinningaproska (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2015). Ef vandi er við málnotkun getur það komið út sem hegðunarvandi hjá ungum börnum.

TRAS skráningarlistinn gefur yfirsýn yfir málþroskaferil barns og þar með þætti sem tengjast málnotkun. Skráningarnar eru nýttar til að vinna markvisst í daglegu starfi með þá þætti sem þarfnast íhlutunar.

Málskilningur

Málskilningur er undirstaða bæði máltjáningar og lesskilnings. Hann byggir á heyrnar- og sjónskyni og þróast í gegnum leik, t.d. hlutverkaleik, þar sem börn fá fyrirmyndir að hinni ýmsu upplifun og tengja við atburði og merkingu (talmal.hi.is, 2024). Börn með málþroskafrávik eiga oft í erfiðleikum með að skilja orsakasamhengi og tilfinningar, sem getur haft neikvæð áhrif á ýmsa þætti í daglegu lífi og námi þeirra (Hamaguchi, 2001). Góður orðaforði og málskilningur á leikskólaaldri spáir fyrir um lesskilning og námsárangur síðar í skólagöngu (Ásthildur Bj. Snorradóttir, 2010; Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2015). Því er brýnt að leggja áherslu á málörvun í gegnum leik, samtöl og fjölbreyttar daglegar aðstæður í leikskólastarfi (Ásthildur Bj. Snorradóttir, 2010).

Hlustun og heyrn

Hlustun er grunnþáttur í málþroska og forsenda bæði málskilnings og máltjáningar. Hún er einnig mikilvæg þegar kemur að sam- og boðskiptum, að skilja það sem sagt er og inntak þess (Hamaguchi, 2001). Ung börn læra málið fyrst og fremst með því að hlusta á tal í umhverfi sínu og greina hljóð, orð og merkingu þeirra. Þróun hlustunarfærni hefst strax á fyrstu mánuðum lífsins og er mikilvægur undanfari orðtöku og setningamyndunar (Bryndís Guðmundsdóttir, 2008).

Börn með slaka hlustun eiga oft í erfiðleikum með að fylgja fyrir mælum, taka þátt í samtölum og skilja sögur, sem getur haft áhrif á félagsfærni og námsárangur. Því er mikilvægt að skapa málríkt umhverfi í leikskóla þar sem börn fá tækifæri til að hlusta, taka þátt og vinna með málið í gegnum leik, söng og samtöl (Eyrún Í. Gísladóttir & Þóra Másdóttir, 2009).

Heyrn og greiður aðgangur heyrnrænna upplýsinga til heilans eru grundvallarforsenda fyrir eðlilega máltöku talmáls. Þróun heyrnar er nátengd þroska heilans, og þegar heyrnararéiti berast ekki til hans fær barnið ekki þá nauðsynlegu málörvun sem styður við málþroska. Rannsóknir sýna að því fyrr sem gripið er til meðferðar vegna heyrnarskerðingar, þeim mun betri eru líkur á að málþroski barnsins verði í samræmi við aldur. Af þeim sökum er brýnt að hefja snemmtæka íhlutun eins fljótt og kostur er (Heyrnar- og talmeínastöð Íslands [HTÍ], á.d.).

Tjáning

Tjáning er mikilvægur þáttur í þroska barna og þarf að æfa með fjölbreyttum hætti og ólíkum verkefnum. Hún eflir sjálfstæði og sjálfsmynd og er grundvöllur fyrir jákvæð og uppbyggileg samskipti við aðra. Máltjáning gerir börnum kleift að miðla hugsunum sínum, tilfinningum og upplifun til annarra. Hún byggir á samspili orðaforða, setningagerðar, framburðar, málfræði og félagslegrar færni. Börn sem hafa gott tjáningarform eiga auðveldara með að taka þátt í leik, samskiptum og námi (Hrafnhildur Ragnarsdóttir, 2015; Hamaguchi, 2001).

Félagsleg færni og samskipti

Leikurinn er þungamiðjan í öllu leikskólastarfi. Hann er sjálfsprottinn og á forsendum barnsins. Leikurinn er námsleið barnsins og býr til tækifæri þar sem barnið fær að læra og skilja umhverfi sitt, tjá hugmyndir sínar, reynslu og tilfinningar og þróa félagsleg tengsl við önnur börn. Í gegnum leikinn mynda börnin félagslega hópa, skapa sína menningu, gera tilraunir og reyna sig í hinum ýmsu hlutverkum. Í leik eflast vitrænir og skapandi þættir. Hann kallar á fjölbreytta notkun tungumálsins, hreyfingu, félagsleg samskipti og tilfinningatengsl (Mennta- og menningarmálaráðuneytið, 2011).

Í leik fléttast málþroski og félags færni órjúfanlega saman og styrkja hvort annað í gagnvirku ferli. Leikur krefst samskipta, samvinnu og sameiginlegrar merkingarsköpunar þar sem börn nota tungumálið t.d. til að koma sér að í

leik, semja um reglur, tjá hugmyndir, leysa ágreining og taka að sér ólík hlutverk. Börn sem búa yfir sterkri félagsfærni fá þannig aukin og fjölbreytt tækifæri til að nota og þróa mál sitt auk þess sem góður málþroski styður við virka þátttöku barnsins í leik og félagslegu samspili.

Leikurinn er jafnframt mikilvægur vettvangur fyrir málörvun og snemmtæka íhlutun. Í gegnum leik og í tengslum við hann getur starfsfólk fylgst með hvernig börn nota tungumálið í félagslegum aðstæðum, svo sem í samræðum, táknum, frásögn og hlutverkaleik. Slík athugun gerir mögulegt að greina snemma vísbendingar um áskoranir í málþroska eða félagslegri þátttöku og bregðast markvisst við með viðeigandi stuðningi. Með því að grípa tækifæri til málörvunar í leik er stuðningur veittur á forsendum barnsins og í samhengi við aðstæður þess en það eykur líkur á árangri.

Fjölbreyttar og styðjandi tjáskiptaleiðir

Við eigum öll rétt á að geta tjáð okkur til að mæta þörfum okkar, taka ákvarðanir, mynda tengsl og taka þátt í leik og starfi á okkar forsendum. Fjölbreyttar og styðjandi tjáskiptaleiðir (FST) er hugtak yfir þær mismunandi aðferðir sem nýst geta einstaklingum og styðja við tjáskipti hvort sem um ræðir talað mál eða ekki (Talmeier, 2025). Hægt er að nýta fjölbreyttar aðferðir til að styðja við tjáskipti barna sem eiga erfitt með að tjá sig með orðum eða til að efla málþætti. Til dæmis má nota táknið með tali, tjáskiptamöppur og myndaborð. Sjónrænt dagskipulag og sjónrænar vísbendingar geta hjálpað og stutt við nám og upplifun barna (Brooks og Kempe, 2012). Mikilvægt er að allir starfsmenn tileinki sér þær aðferðir sem nýttar eru til að styðja við tjáskipti og styðji þannig við að öll börn geti tekið fullan þátt í daglegu starfi leikskólans óháð því hvort þau geti tjáð sig með orðum eða ekki.

Málþroskaröskun, DLD

Málþroskaröskun, DLD (Developmental Language Disorder) birtist sem marktækt fráviki í málskilningi og/eða máltjáningu og getur haft áhrif á félagsfærni, hegðun og námsárangur. Rannsóknir benda til þess að um 7–8%

barna glími við málproskaröskun, DLD, og eru þau í aukinni áhættu fyrir lestrar- og námserfiðleikum ef ekki er gripið inn í snemma. Mikilvægt er að árétta að málproskaröskun er ekki tímabundinn vandi sem börn vaxa upp úr, heldur er hún talin langtímagreining sem getur haft áhrif fram á unglings- og fullorðinsár, þrátt fyrir að einkenni geti breyst með tíma og stuðningi (Malefli.is). Samkvæmt íslenskum rannsóknum spá allir meginþættir málproska við fjögurra ára aldur fyrir um lestrarfærni við upphaf skólagöngu (Hrafnhildur Ragnarsdóttir o.fl., 2012).

Börn með málproskaröskun, DLD eiga oft í erfiðleikum með að tjá sig á skýran og skipulegan hátt, halda sig við umræðuefni og taka þátt í gagnkvæmum samskiptum (Sigrún Alda Sigfúsdóttir o.fl., 2020). Markviss málörvun sem fer fram í daglegum aðstæðum, með áherslu á samtöl og frásögn, er því mikilvægur þáttur í að efla tjáningu allra barna (Hamaguchi, 2001).

Málörvun í daglegu starfi, starfshættir og kennsluefni

Samskipti við aðra eru okkur mikilvæg. Það að geta skilið aðra, gert þeim skiljanlegt hvað það er sem manni býr í brjósti og leyst ágreining er grunnur að þátttöku í hvaða samfélagi sem er. Í Uglukletti er ýtt undir málþroska og hljóðkerfisvitund barnanna með almennri málörvun og þau börn sem þurfa á aðstoð að halda á þessum sviðum fá enn markvissari málörvun. Öll málörvun fer fram í gegnum leik og daglegar athafnir auk þess sem unnið er eftir áhugasviði hvers barns.

Orð eru sett á það sem verið er að gera, börnin eru hvött til að segja frá og nota þannig málið. Mikilvægt er að geta lesið í annars konar boðskipti en tungumálið, s.s. líkamstjáningu, raddblæ, látbragð og tákn. Ritmál er gert sýnilegt, bækur lesnar, búum til sögur, spilum spil, lærum söngtexta og börnunum kynntir bókstafirnir eftir þeirra áhuga og á þeirra forsendum. Starfsfólk er meðvitað um stöðu sína sem fyrirmyndir á þessu sviði sem öðrum.

Málörvun í daglegum aðstæðum

Málörvun í Uglukletti fer fram í gegnum leik og daglegar athafnir. Ýtt er markvisst undir málþroska og hljóðkerfisvitund barnanna með almennri málörvun og þau börn sem þurfa á aðstoð að halda á þessum sviðum fá aukalega málörvun. Sett eru orð á það sem verið er að gera auk þess sem börnin eru hvött til að segja frá og nota þannig málið. Mikilvægt er að geta lesið í annars konar boðskipti en tungumálið, s.s. líkamstjáningu, raddblæ og látbragð. Ritmál er gert sýnilegt, bækur lesnar, búnar eru til sögur, spilað, söngtextar kenndir og börnunum kynntir bókstafirnir eftir þeirra áhuga. Starfsfólk er meðvitað um stöðu sína sem fyrirmyndir á þessu sviði sem öðrum.

Málörvunarstundir

Þegar markvissar málörvunarstundir eru skipulagðar þarf að hafa ýmislegt í huga. Starfsmaður þarf að vera búinn að finna til kennslugögn, huga að myndum eða öðru sem aðstoðar með boðskipti auk þess að huga að öðrum sjónrænum hvatningum sem geta aukið áhuga barnanna á efnum. Gæta þarf að fjölda þeirra barna sem er í hópnum hverju sinni og miða við að ekki séu fleiri en 5-6 börn í hóp svo öll fái tækifæri til þátttöku og kennari geti fylgst með framvindu. Lagt er upp með að stundin hafi skýrt upphaf t.d. með lagi eða vísu. Viðkomandi er búinn að finna tvo til þrjá málþætti til að vinna með, eftir aldri og þroska barnanna. Málþættirnir geta verið:

- Orðaforði (yfirhugtök, fjölbreytt orð)
- Hljóðfræði/framburður/hrynjandi
- Hljóðkerfisvitund (rím, samsett orð, taka orð í sundur, klappa takt í orðum)
- Setninga-/málfræði (eintala/fleirtala, tíðir, orðaröðun, hv-orð)
- Málnotkun (sögugerð, tjá daglegar þarfir)
- Hlustun/ vinnsluminni

Gott er að ljúka stundinni, t.d. með lagi eða vísu líkt og hún byrjaði, og afmarka þannig málörvunarstundina. Starfsmaðurinn sinnir svo þeim skráningum sem huga þarf að og ígrundar hvaða upplýsingar um stundina eða framgang hennar geta nýst foreldrum.

Kennsluáætlun fyrir málörvun

Málörvunarstund

Kennari:

Aldur barna:

Kennslugögn:

Hvernig byrjar stundin:

Hvaða tvo málþætti á að vinna með og hvað á að gera?:

Hvernig lýkur stundinni:

Hvernig á að upplýsa foreldra:

Kennslugögn: Hvað þarftu að muna að hafa með í málörvunarstundina? Til dæmis: myndrænt skipulag, boðskiptamyndir, tákn með tali, bækur, spil og annað efni sem vinna á með.

Hvernig byrjar stundin: Gott að er byrja stundina alltaf eins, á lagi eða vísu. Fara svo yfir hvað á að fara gera og gjarnan nota myndrænt skipulag.

Hvað á að vinna með: Velja tvo málþætti til að vinna með, til dæmis:

Orðaforði: Orðaforði (merkingarfræði) er þekking á þeirri merkingu liggur að baki hverju orði, hugmynd eða hugtak. <https://mml.reykjavik.is/allir-leikir/mal/ordafordi/>

Hljóðfræði: Hljóðfræði lýsir myndun málhljóða, hrynjanda og hljóðkerfisvitund.

Málhljóði: myndunarstaður, myndunarháttur, röddun og fráblástur.

Hrynjandi: lengd hljóða, áherslur og taktur.

Hljóðkerfisvitund: greining málhljóða í smærri hljóðeiningar og vinnu með þær. <https://mml.reykjavik.is/allir-leikir/mal/hljodfraedi/>

Setningarfræði: fjallar um gerð setninga og setningaliða. Má þar nefna hvernig börn læra að nota orðaröð, aðalsetningar, aukasetningar, aðaltengingar, aukatengingar og spurnarsetningar.

<https://mml.reykjavik.is/allir-leikir/mal/setningarfraedi/>

Málfræði (orðmyndunarfræði): Málfræði fjallar um hvernig börn ná tökum á ýmsum málfræðireglum eins og fallbeygingu, þátíð, fleirtölu og fleira.

Málnotkun: Málnotkun fjallar um það hvernig málið er notað til að tjá daglegar þarfir, frásagnir og sögugerð og þekkja reglur um samskipti og kurteisi. <https://mml.reykjavik.is/allir-leikir/mal/malnotkun/>

Hlustunarskilningur: Hlustunarskilningur eða málskilningur felur í sér að skilja merkingu orða og setninga. Í honum felst skilningur á töluðu máli, hlustun og hljóðræn úrvinnsla. <https://mml.reykjavik.is/allir-leikir/mal/hlustunarskilningur/>

Hvernig á að ljúka stundinni: Gott er að enda stundina alltaf á sama hátt t.d. með lagi eða vísu.

Upplýsingar til foreldra: Gott er að foreldrar fái upplýsingar um hvernig ýtt er undir málþroska barna í leikskólanum og hvernig málörvun fer fram. Þetta er gott tækifæri til að styrkja þekkingu foreldra á málörvun og mikilvægi hennar.

Málörvunarstund, til að hengja upp á vegg

Málörvunarstund

Undirbúningur: Finna til kennslugögn og annað sem þarf.

1. Byrja stundina t.d. með lagi eða vísu.

2. Vera búin að finna tvo málþætti til að vinna með:

- Orðaforða (yfirhugtök, fjölbreytt orð)
- Hjóðfræði/framburð/hrynjandi
- Hljóðkerfisvitund (rím, samsett orð, taka orð í sundur, klappa takt í orðum)
- Setninga-/málfræði (eintala/fleirtala, tíðir, orðaröðun, hv-orð)
- Málnotkun (sögugerð, tjá daglegar þarfir)
- Hlustun

3. Ljúka stundinni t.d. með lagi eða vísu.

4. Skráning á stundinni og upplýsingar til foreldra hvað var gert.

Lestur bóka

Það að lesa bækur fyrir börn er góð leið til að efla málþroska og getur um leið verið notaleg stund sem hvetur til góðra tengsla. Ávinningur lesturs er mikill. Hann eykur orðaforða, bætir skilning, styrkir einbeitingu og eflir þekkingu á rituðu máli. Í gegnum lestur bóka er hægt að auka skilning á hinum ýmsu aðstæðum auk þess að ýta undir áhuga, forvitni og vilja til að læra eitthvað nýtt (Ásthildur Bj. Snorradóttir o.fl., 2014).

Bækur eru fjársjóður sem hægt er að vinna með á afar fjölbreyttan hátt. Starfsmenn þurfa að vera meðvitaðir um þá þætti sem vinna á með og nýta hvert tækifæri sem gefst við lesturinn, t.d. að staldra við einstaka orð, ríma, finna samheiti og fleira sem snýr að því að auka meðvitund barna um tungumálið og notkun þess. Sérstaklega er litið til ágæti þess að leikskólinn eigi bækur í bundnu máli þar sem texti, vísur og málið fá notið sín í öðrum takti og hrynjandi en gengur og gerist í töluðu máli.

Að ýmsu er að huga til að gera lestrarstundir sem innihaldsríkastar. Velja þarf bók sem hæfir aldri og getu viðkomandi auk þess sem ekki skemmir fyrir ef hún höfðar til áhuga viðkomandi. Gott er að sitja nálægt barninu hafa það fyrir framan sig svo það sjái svipbrigði þess sem er að lesa. Hægt er að glæða persónur bóka lífi með því að breyta raddblæ og gefa þannig hverri þeirra einkenni auk þess sem huga þarf að leshraða. Stoppa þarf við orð eða hugtök og skýra út merkingu þeirra. Myndir í bókum geta gefið gott tækifæri til umræðna og ýtt undir tjáningu barna og þátttöku í lestrinum (Ásthildur Bj. Snorradóttir o.fl., 2014).

Bækur eru börnunum aðgengilegar og skapað er hvetjandi námsumhverfi fyrir börnin. Stuðlað er að áhuga á bókstöfum, orðalestri og ritun í gegnum leik eftir því sem þroska barna vindur fram (Lestrarstefna Borgarbyggðar, 2022).

Til að gera lestur fjölbreyttan og lifandi er leitast við að:

- Nota mismunandi raddir, líkja eftir persónum
- Spyrja hvernig sagan gæti þróast
- Ræða merkingu einstakra orða
- Skoða myndir og spá í hvað gæti gerst
- Taka samtal um persónurnar og tilfinningar þeirra

Myndlestur

Frá unga aldri eru börn hvött til að skoða myndir og ræða um þær. Við tengjum myndir við hljóð, til dæmis dýr og hljóðin sem þau gefa frá sér eða farartæki og tilheyrandi hljóð. Með þessu læra börn smám saman að tengja stafi og hljóð saman. Umræður um myndir styrkja jafnframt sköpunargáfu, ímyndunarafl og hæfni barna til að segja frá.

Myndlestur er mikilvægur þáttur í undirstöðum læsis, þar sem börn læra að lesa í merkingu og sjónrænar vísbendingar áður en þau læra að tengja saman stafi og lesa orð. Í gegnum myndir fá börn t.d. tækifæri til að æfa orðaforða, hugtakanotkun, setningamyndun og frásögn. Þannig geta börnin lært að draga ályktanir, spá fyrir um framvindu og tengja það sem þau sjá við eigin reynslu og þekkingu. Um leið eflist skilningur þeirra á því að myndir og texti miðla boðskap og segja sögu, sem leggur mikilvægan grunn að lestri og ritmálsþróun síðar meir.

Sýnilegt ritmál

Í Aðalnámskrá leikskóla (2011) er læsi skilgreint sem þekking, leikni og hæfni barna til að lesa í umhverfi sitt og tjá hugmyndir, skoðanir og tilfinningar á fjölbreyttan hátt. Lögð er áhersla á að börn átti sig á því að ritmál hafi merkingu og að það sé sýnilegt í daglegu umhverfi þeirra. Í Uglukletti er ritmál gert sýnilegt eftir atvikum og aðgengilegt með bókum, spilum, stafakubbum og ritföngum sem börn geta notað í leik og daglegum athöfnum. Með þessum

hætti verður umhverfið lifandi, hvetjandi og mótað af þörfum og áhuga barnanna.

Sjónrænt skipulag

Í leikskólastarfi er gagnlegt að nota sjónrænt skipulag til að styðja við börn í daglegu starfi. Myndir, tákn og einföld myndræn uppsetning á því sem fram undan er getur hjálpað börnunum að átta sig á því hvað er að fara gerast og hvernig takturinn er í deginum. Börn læra oft og tíðum vel í gegnum sjónrænar upplýsingar og því getur verið auðveldara fyrir þau að skilja fyrirmæli eða verkefni þegar þau eru sett fram með myndum. Sjónræn aðstoð eykur öryggi barnanna og gerir daginn fyrirsjáanlegri auk þess sem þau fá stuðning við að mæta þeim væntingum sem gerðar eru til þeirra í leik, námi og hinu ýmsu athöfnum daglegs lífs í leikskólanum. Mikilvægt er að starfsfólk sé meðvitað um mikilvægi þess að nýta sjónrænan stuðning og tákn í daglegu starfi og að það sé í virkri notkun þannig að börnin læri að nýta sér það til stuðnings.

Stöðvavinna

Hluti af dagsskipulagi í Uglukletti er stöðvavinna en þá fara kennarar á fyrir fram ákveðnar stöðvar og bjóða börnunum upp á fjölbreytt og skemmtileg verkefni. Börnin geta einnig haft áhrif á hvaða verkefni þau gera og hvernig þau eru framkvæmd. Þær stöðvar sem eru í boði eru t.d málörvun, listakrúkur, hreyfistund í sal, útinám, stærðfræði og vísindi. Stöðvarnar taka mið af grunnþáttum aðalnámskrár en ýmsir aðrir þættir geta líka haft áhrif svo sem áhugasvið barna og starfsmanna, árstíðir og þemavinnur. Í allar stöðvar og öll áhersluatriði má flétta allskyns málörvun. Lagt er upp með að starfsfólk sé meðvitað um málörvun í öllu daglegu starfi og nýti þá starfshætti m.a. á þeim stöðvum sem þau sjá um.

Samvera fyrir og eftir hádegismat

Fyrir hádegismatin kemur barnahópurinn saman á sinni heimastöð, syngur, les, tekur ákvarðanir á lýðræðislegan hátt og veltir fyrir sér lífinu og tilverunni. Starfsfólk er meðvitað um hina ýmsu þætti málsins sem hafa þarf í huga til þess að stuðla að fjölbreyttri málörvun fyrir öll börn.

Í samverustund eftir hádegismat eru börnin í litlum hópum, t.d. 5 til 8 börn eftir aldri, með kennara. Í þessum stundum er lögð áhersla á málörvun, unnið með hljóðkerfisvitundina, stærðfræði, tölur, sköpun og fleira í rólegum aðstæðum. Yngri börn leikskólans, sem enn leggja sig á daginn, sofa á þessum tíma.

Útinám

Börnin fara í gönguferðir með kennurum þar sem lögð er áhersla á að fræðast um náttúruna og umhverfið í kringum okkur. Náttúruperlur eru allt í kring og í næsta umhverfi Uglukletts, eins og fjörur, klettar, fjöll og víðáttumikil svæði. Í vinnu með börnunum er mikið lagt upp úr að börnin kynnist þeim með það í huga að efla umhverfisvitund og virðingu fyrir náttúrunni auk þess að bjóða upp á fjölbreytt tækifæri til að njóta hvernar stundar og iðka hæglæti.

Þessar aðstæður skapa jafnframt tækifæri til málörvunar, þar sem náttúran býður upp á lifandi og fjölbreyttar aðstæður tengt orðum og hugtökum. Í gönguferðum geta kennarar stutt börnin í að setja orð á það sem þau sjá, finna, heyra og upplifa, spurt opinna spurninga, hvatt til lýsinga og frásagnar auk þess að tengja ný hugtök við reynslu barna. Samtöl um náttúruna efla orðaforða, hugtakanotkun og skilning, auk þess sem börn æfa sig í að miðla upplifun sinni og eiga í gagnkvæmum samræðum í raunverulegu og áhugaverðu samhengi. Þannig getur starfsfólk vakið athygli á umhverfinu með því að nefna hluti og fyrirbæri og spurt börnin opinna spurninga. Með þessum hætti verður náttúran vettvangur lifandi samtals þar sem málörvun fer fram á náttúrulegan og áhugaverðan hátt.

Tónlist

Tónlist og vinna með hana getur verið skapandi og gefandi upplifun auk þess að efla hina ýmsu þætti í þroska barna. Í gegnum tónlist er unnið með hlustun, tjáningu og takt en einnig tilfinningar og félagsfærni. Hægt er að vinna með tónlist í fyrirfram skipulögðum stundum hvað varðar tíma og efnistöð stundarinnar og einnig í gegnum daglegt starf í frjálsum leik og hvers konar sköpun.

Tónlist er jafnframt öflug leið til málörvunar, þar sem hún styður t.d. við þróun máhljóða, orðaforða, setningagerðar og skilnings. Í söng, rími og leik með takt æfa börn framburð, hljóðtengsl og hrynjandi málsins á náttúrulegan hátt í gegnum leik. Endurtekningar í textum og lögum styrkja minni og skilning og gefa börnum tækifæri til að tileinka sér ný orð og hugtök.

Í gegnum tónlistariðkun skapast auk þess ríkt félagslegt samspil, þar sem börn hlusta á hvort annað, taka þátt í samræðum, tjá tilfinningar og miðla upplifun sinni með bæði orðum og tjáningu. Tónlist býður þannig upp á fjölbreyttar og aðgengilegar leiðir til málörvunar sem nýtast öllum börnum, óháð stöðu málþroska og getur verið sérstaklega stuðningsrík leið fyrir börn sem eiga erfitt með hefðbundna munnlega tjáningu.

Stærðfræði

Að vinna með stærðfræði í leikskólastarfi styrkir bæði málþroska og hugræna færni barna. Í leik og gegnum fjölbreytt viðfangsefni gefst börnum tækifæri til að læra stærðfræðileg hugtök á borð við magn, stærðir, form, rými og röðun en jafnframt tileinka þau sér orðaforða, notkun hugtaka og myndun setninga. Þegar börn telja, flokka, para, bera saman eða leysa þrautir þurfa þau að setja orð á hugsun sína. Slíkt umhverfi eflir orðaforða, skilning og rökfærni. Kennarar geta stutt við slíkar aðstæður með því að nota markvisst tungumálið, spyrja opinna spurninga, endurorða það sem barnið segir og útvíkka setningar.

Í gegnum ýmis verkefni má samþætta stærðfræði og mál með sögum, leik, hreyfileikjum, myndaspjöldum og verkefnum sem byggja á rök hugsun og samanburði. Þannig verður stærðfræði meira lifandi og tengd raunverulegum aðstæðum á sama tíma og ýtt er undir málþroska, orðaforða og samskiptahæfni barna.

Könnunaraðferðin og hugarkort

Könnunaraðferðin er náms- og kennsluaðferð en aðferðafræðin byggir á virkni, rannsóknarmiðuðum starfsháttum og því að efla áhuga barnanna auk þess að styðja sjálfstæð vinnubrögð þeirra. Hugarkort eru gagnleg tæki innan könnunaraðferðarinnar til að auðvelda börnum að skipuleggja hugmyndir sínar og skoða þekkingu á myndrænan hátt auk þess að ritmál verður sýnilegt. Hugarkort geta aukið færni barna í að samþætta upplýsingar, vinna hugmyndir og þróa rökfærslu. Með því að nýta hugarkort fá kennarar innsýn í hugmyndir og hugsanir barna. Þau sýna einnig sjónrænt hvernig þekking á efninu vex.

Í Uglukletti er þessi nálgun nýtt með eldri börnum leikskólans en rannsóknarmiðaðir kennsluhættir skapa jafnframt mikilvæg tækifæri til málörvunar, þar sem börn eru virk í orðræðu, spurningagerð, umræðum og miðlun þekkingar. Í gegnum könnunarvinna læra börn að setja orð á forvitni sína, spyrja spurninga, leita upplýsinga og útskýra niðurstöður, sem styður við þróun orðaforða, hugtakanotkunar og skilnings. Hugarkort nýtast þar vel í málörvun, þar sem þau gera tungumálið sýnilegt, tengja saman hugtök og styðja börn í að þróa og skipuleggja hugsun sína. Með þessari nálgun eflist markviss þekkingaleit barna og hæfni þeirra til að nota tungumálið sem tæki til náms og rannsókna.

Kennsluefni er varðar málörvun

Í Uglukletti má finna fjölbreytt kennsluefni sem snýr að hinum ýmsu þáttum málþroska og þeirri færni sem þar liggur að baki. Efni þetta hefur verið flokkað eftir ákveðnum þáttum sem snúa að málþroska og málörvun. Lagt er upp með að efnið sé aðgengilegt öllum starfsmönnum og auðvelt sé að greina í fljótu bragði þau helstu atriði sem hægt er að vinna með í gegnum það.

Flokkunarkerfi á málörvunarefni:

Framburður	Grænn	
Hljóðkerfisvitund	Gulur	
Samleikur/félagsfærni, samskipti	Svartur	
Málfræði (málvitund, setningamyndun, málskilningur)	Blár	
Orðaforði, flokkun og samsett orð	Rauður	
Hlustun og heyrnarminni/vinnsluminni	Hvítur	

Hér fyrir neðan má sjá dæmi um efnivið sem notaður er til málörvunar í Uglukletti og hugmyndir að nýtingu hans í skólastarfinu.

Námsáætlanir	Í Uglukletti er unnið með námskrár fyrir hvern árgang. Þar er tilgreint hvaða áherslur er lagt upp úr í námi barna á hverju aldursbili. Kennarar skipuleggja nám barnanna út frá áherslum í þessum námskrám en þær eru ólíkar eftir þroska og getu barnanna. Vetrinum er skipt upp í fjögur tímabil og er ein námskrá fyrir hvert þessara tímabila. Námskráin tekur til grunnþátta Aðalnámskrár og þar er hugað að öllum þeim námsþáttum sem leikskólum er skylt að sinna.
---------------------	---

Lubbi finnur málbein	Lubbi finnur málbein er kennsluverkefni sem styður markvisst við málþroska barna í leikskóla og fyrstu bekkjum grunnskóla. Í gegnum sögur, myndir, leiki og tónlist er hljóðkerfisvitund barna þjálfuð og þau kynnast tengslum hljóðs og bókstafs á leikrænan og fjölbreyttan hátt. Þessi grunnþáttur er mikilvægur undirbúningur fyrir læsi og er í samræmi við áherslur Aðalnámskrár leikskóla og grunnskóla um málörvun, læsi og merkingarsköpun (Mennta- og barnamálaráðuneytið, 2011). Verkefnið býður upp á jákvæða og hvetjandi leið til að efla orðaforða, tjáningu og hlustun barna, auk þess sem það kynnir þeim tungumálið með skapandi og aðgengilegum hætti.
Orð eru ævintýri	Bókin „Orð eru ævintýri“ var gefin út af Miðstöð menntunar og skólaþjónustu (MMS) árið 2023. Bókin inniheldur fjölbreytt safn orða úr daglegu lífi barna og hvatt er til samtala, leikja og ýtt undir ímyndunaraflíð. Myndir og texti bjóða upp á tækifæri til að örva málþroska og sköpun hjá leikskólabörnum. Í tengslum við efni bókarinnar má finna hugmyndabanka á vef MMS, þar sem finna má tillögur að vinna með orð og myndir úr bókinni auk þess að á vefnum Orðatorg eru gagnvirkar æfingar, myndaspjöld og orðaleikir sem styðja við málörvun barna (Elín Lilja Jónasdóttir o.fl., 2023).
Lærum og leikum með hljóðin	Lærum og leikum með hljóðin er íslenskt námsefni þróað af Bryndísi Guðmundsdóttur, talmeinafræðingi og byggt á áratuga reynslu

	hennar í starfi með börnum. Það miðar að því að kenna og styrkja íslensk málhljóð hjá börnum auk þess að efla hljóðkerfisvitund þeirra í gegnum leik. Málhljóðin eru kynnt í þeirri röð sem íslensk börn almennt tileinka sér í máltöku (Bryndís Guðmundsdóttir, 2008).
Íslenski málhljóðakassinn	Íslenski málhljóðakassinn er námsefni frá Miðstöð menntunar og skólaþjónustu (MMS), sem inniheldur 58 flokka íslenskra samhljóða og samhljóðasambanda. Hverjum flokka fylgja 10 myndapör (20 myndir) þar sem málhljóðin birtast í mismunandi stöðum í orðum (fram, mið- og bakstöðu). Þá eru íslensku stafirnir (há- og lágstafir) með á sérstöku spjaldi.
Félagshæfnisögur	Félagshæfnisögur eru stuttar, einfaldar sögur sem skrifaðar eru til að hjálpa börnum í félagslega krefjandi aðstæðum. Sögurnar eru skrifaðar út frá barninu og eru alltaf jákvæðar og myndrænar. Sögurnar geta lýst félagslegum aðstæðum, persónulegri færni eða brotið athafnir niður í smærri skref. Megin markmiðið er að miðla nákvæmum upplýsingum um félagslegar aðstæður með því að lýsa þeim frekar en að koma með beinar skipanir. Félagshæfnisaga er lesin með barninu áður en það fer í viðkomandi aðstæður og svo rifjuð upp reglulega á meðan þörf er á.

Mat á námi og þroska barna

Mat á námi, þroska og velferð barna í Uglukletti byggir á fjölbreyttum gögnum og ígrundun á viðfangsefnum barna, áhuga þeirra, þroska, vitneskju, getu og skilning. Þessar upplýsingar nýtast til að efla á einstaklingsmiðaðan hátt námsumhverfi hvers og eins barns auk þess sem hugað er að velferð þess í samstarfi við foreldra. Markmið matsins er að auka þekkingu og skilning allra sem að barninu koma, starfsfólki og foreldrum, á þroska, líðan og námslegri framvindu til að geta komið til móts við hvert barn og veitt því námstækifæri og stuðning við hæfi. Með þessu móti er leitast við að hvert barn geti tekið virkan þátt í starfinu í Uglukletti á sínum forsendum.

Uppeldisfræðilegar skráningar er matstæki sem starfsfólk Uglukletts notar til að fylgjast með framvindu ýmissa þátta í leikskólastarfinu til að skoða hvernig vinnan hefur gengið. Þær gefa góða yfirsýn yfir hvað gengur vel og hvað þarf að bæta. Börn og foreldrar meta líka skólastarfið reglulega en matsaðferðir eru breytilegar og aðlagðar þroska barnanna og þörfum foreldra. Sérstaklega er hugað að því að láta hugmyndir barnanna verða að veruleika og að skoðanir þeirra hafi þær bein áhrif á skólastarfið.

Uppeldislegar skráningar eru mikilvægur þáttur í leikskólastarfi og gegna lykilhlutverki í að gera nám og velferð barna sýnileg. Í gegnum markvissar athuganir, skráningar og ígrundun fá leikskólakennarar tækifæri til að greina hvernig börn læra, eiga samskipti og þróast í daglegu starfi. Rannsóknir sýna að slíkar skráningar styðja við faglegt sjálfsmat, sameiginlega ígrundun starfsfólks og umbætur í námsumhverfi leikskóla (Helena S. Eiríksdóttir og Anna Lís Hreiðarsdóttir, 2024).

Jafnframt hafa íslenskar rannsóknir bent á að uppeldislegar skráningar og önnur gagnasöfnun geti styrkt samstarf innan leikskólasamfélagsins og aukið skilning fullorðinna á leik og námi barna. Þegar skráningar eru nýttar sem grundvöllur samtals og ígrundunar geta þær orðið mikilvægt tæki til að efla fagmennsku og stuðla að lýðræðislegum starfsháttum í leikskólum (Kristín Gísladóttir o.fl., 2025). Þó hefur komið fram að ytri aðstæður, svo sem

tími, skipulag og mönnun geti haft áhrif á hversu markvisst skráningar eru nýttar í daglegu starfi (Eiríksdóttir og Hreiðarsdóttir, 2024).

Starfsfólk Uglukletts metur einnig skólastarfið sjálft til að ganga úr skugga um að í Uglukletti sé unnið í samræmi við lög, reglugerðir og aðalnámskrár leikskóla auk þess að réttindi barna séu í forgrunni. Nýtt eru hin ýmsu matstæki við að ná fram upplýsingum og gögnum.

Í leikskólanum eru reglulega gerðar hinar ýmsu skráningar og athuganir á þroska barna með t.d. Tras skráningu og öll elstu börn leikskólans fara í gegnum Hljóm 2 skimun, sem kannar hljóðkerfisvitund þeirra. Öll börnin í leikskólanum eru með ferilmöppu þar sem fylgst er með því námi sem fram fer hjá hverju barni og hvernig það þróast á meðan á leikskólagöngunni stendur.

Í leikskólum Borgarbyggðar er fylgst vel með þroska og líðan barnanna sem þar dvelja. Það er m.a. gert með það að markmiði að hægt sé að mæta þörfum þeirra sem best og grípa inn í með viðeigandi íhlutun um leið og þörf er á. Fylgst er með þróun málþroska hjá öllum börnum og er það gert með reglulegum skimunum og skráningum.

Reglubundnar skimanir og skráningar

TRAS – 2-5 ára

TRAS-skráningalistinn er fylltur út á sex mánaða fresti fyrir öll börn á aldrinum tveggja til fimm ára. Það er gert í þeim tilgangi að fylgjast með félags- og málþroska þeirra þannig að hægt sé að veita fyrirbyggjandi og viðeigandi íhlutun þegar þess er þörf. Þegar útfylling gefur vísbendingar um að þroski barns sé ekki aldurssvarandi er staða þess kortlögð og aðgerðaráætlun gerð í kjölfarið.

LANIS - 2,9 ára

Í LANIS-skimunarlistanum er skimað fyrir frávikum í tal- og málþroska barna á aldrinum 2,9-3,9 ára. Í leikskólunum í Borgarbyggð er miðað við að listinn sé fylltur út fyrir öll börn þegar þau verða 2,9 ára. Niðurstöður falla innan þriggja viðmiða:

- Ljós fjóublár (41-100%) – barn er í og yfir meðallagi, vísbendingar um að málþroski sé innan eðlilegra marka.
- Fjóublár (16-40%) – barn er undir meðallagi, vísbendingar um að þörf sé á að fylgjast með málþroska. Íhlutun er skipulögð út frá niðurstöðum ef þurfa þykir og fylgst með framförum.
- Dökk fjóublár (1-15%) – barn er í áhættu, þörf er á skipulagðri íhlutun. Þegar niðurstöður falla innan þessa viðmiðs er ætlast til að leikskólarnir útbúi aðgerðaráætlun út frá niðurstöðunum, í samráði við forsjáraðila. Í aðgerðaráætluninni eru sett fram markmið sem stefnt er að og leiðir sem fara á til þess að ná þeim markmiðum. Miðað er við að aðgerðaráætlunin gildi í 6-8 vikur og að þeim tíma liðnum fari fram endurmat. Ef framfarir hafa orðið þá eru ný markmið sett í stað þeirra sem náðst hafa. Ef ekki hafa orðið viðunandi framfarir þá er óskað eftir aðkomu talmeinafræðings. Íhlutun, sem skipulögð er út frá niðurstöðum listans, er veitt á meðan beðið er.

HLJÓM-2 – elsti árgangurinn

HLJÓM-2 prófið er lagt fyrir allan elsta árgang leikskólanna í september/október ár hvert. Prófið kannar mál- og hljóðkerfisvitund og er talið hafa forspárgildi um það hvernig börnum á eftir að ganga að læra að lesa. Niðurstöður eru reiknaðar út frá nákvæmum aldri barns og gefa til kynna *góða færni*, *meðalfærni*, *slaka færni* eða *mjög slaka færni*. Ef barn kemur út með *slaka* eða *mjög slaka færni* þarf að skoða nánar hvað liggur að baki og skipuleggja aðgerðaráætlun út frá því. Þegar það er gert er mikilvægt að skoða fyrirliggjandi gögn um barnið (s.s. TRAS útfyllingu og niðurstöður úr LANIS) sem geta varpað frekari ljósi á málþroska þess. Í aðgerðaráætluninni þurfa að koma fram markmið sem stefnt er að og leiðir sem fara á til þess að ná þeim markmiðum. Miðað er við að aðgerðaráætlunin gildi í 10-12 vikur (fram í janúar) og að þeim tíma liðnum sé HLJÓM-2 lagt aftur fyrir. Ef niðurstöður gefa til kynna *slaka* eða *mjög slaka færni* í seinni fyrirlögn er óskað eftir aðkomu talmeinafræðings.

Forsjáráðilum eru kynntar niðurstöður úr HLJÓM-2. Þegar niðurstöður gefa til kynna *slaka* eða *mjög slaka færni* þá eru þeir fengnir til samvinnu við að örva mál- og hljóðkerfisvitund barnanna. Niðurstöðum er einnig skilað til grunnskólanna þannig að hægt verði að nýta þær við að sníða lestrarkennslu barnanna sem best að þörfum þeirra.

Aðrar skimanir og skráningar

Þegar grunur vaknar um að þroski barna sé ekki aldurssvarandi og ástæða þykir til frekari kortlagningar á stöðu þeirra styðjast leikskólarnir í Borgarbyggð m.a. við eftirfarandi skimunar- og skráningarlista:

- *Smábarnalistinn* - honum er ætlað að meta mál- og hreyfiproska 15–38 mánaða barna.

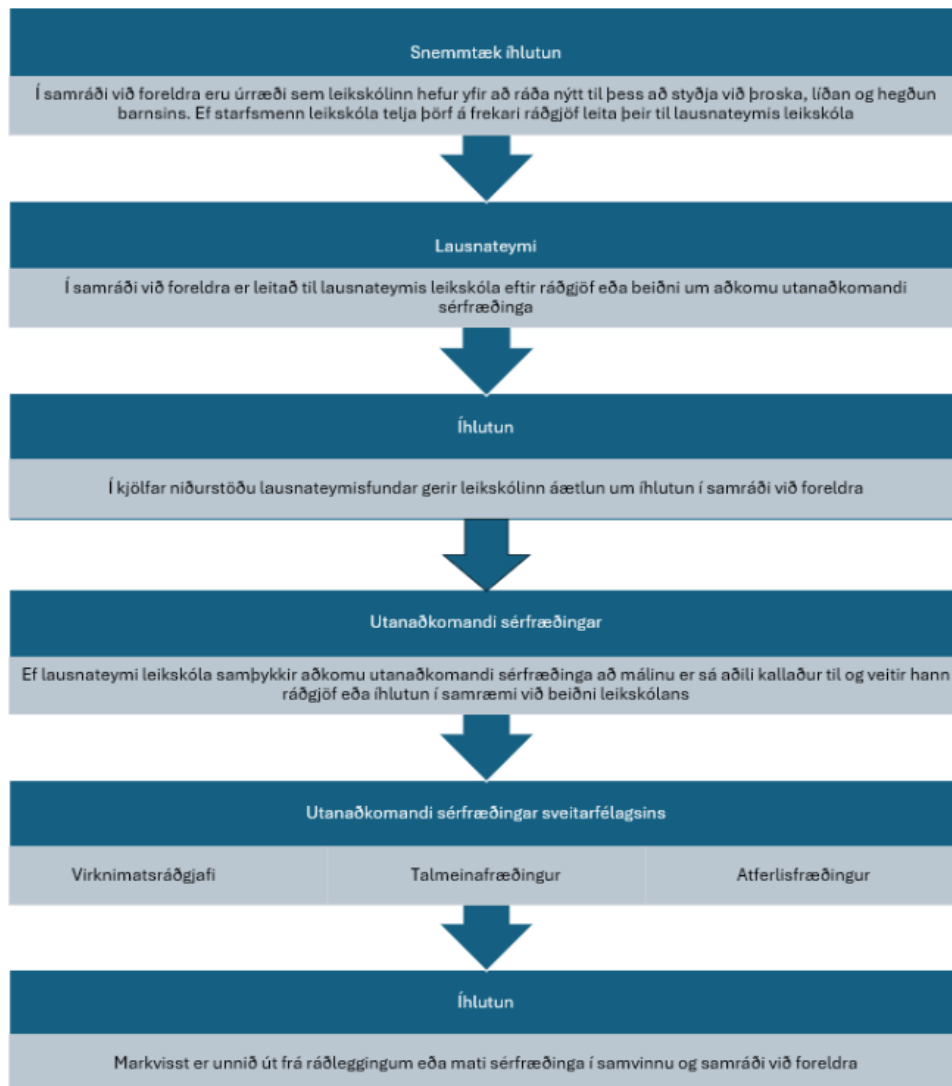
- *Íslenski þroskalistinn* – honum er ætlað að meta mál- og hreyfiproska þriggja til sex ára barna.
- *Orðaskil* – er málþroskapróf sem er ætlað til notkunar fyrir börn á aldrinum eins og hálfis til þriggja ára. Prófið mælir orðaforða barna, færni þeirra í setningagerð og hversu gott vald þau hafa á beygingum í íslensku miðað við jafnaldra.
- *AEPS færnimiðað matskerfi* – gefur til kynna færni barna í fín- og grófhreyfingum, vitrænum þáttum, aðlögun, félagslegum tjáskiptum og félagslegu samspili. AEPS – matskerfið er hagnýtt og nýtist við gerð einstaklingsáætlana.
- *Hæfnirammur í íslensku fyrir fjöltyngd börn í leikskóla* – hæfnirammarnir auðvelda mat á stöðu og framförum barna með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn í íslensku. Þar er horft til tjáningarfærni, hlustunarskilnings, hljóðkerfisvitundar og læsis.

Tilvísanir til talmeinafræðinga:

Ferli mála innan leikskóla þegar þörf er á aðkomu utanaðkomandi sérfræðinga að málum barns - snemmtæk íhlutun

Markmið leikskóla er meðal annars að fylgjast með og efla alhliða þroska barna í náinni samvinnu við foreldra. Ef hlúa þarf sérstaklega að ákveðnum þáttum varðandi þroska, líðan eða hegðun barns gera starfsmenn leikskóla það í samstarfi við foreldra.

Leikskólarnir í Borgarbyggð starfa eftir ákveðnu ferli þegar þörf er talin á aðkomu utanaðkomandi sérfræðinga:

Áður en beiðni um málþroskamat er send til talmeinafræðings er gert ráð fyrir að hugað hafi verið að eftirfarandi þáttum:

- Málþroski barns hafi verið kortlagður, m.a. með ofantöldum skimunar- og skráningarlistum.
- Barn hafi farið í heyrnarmælingu.
- Aðgerðaráætlun hafi verið gerð út frá niðurstöðum skimana og skráninga í samráði við forsjáraðila.
- Unnið hafi verið markvisst út frá aðgerðaráætlun í a.m.k. 6-8 vikur án viðunandi framfara.
- Barn með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn hafi verið í íslensku málumhverfi í a.m.k. 3 ár.
- Hugað hafi verið að því að börn með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn hafi fengið ríkulegt íslensku ílag.

Þegar barn með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn er ekki með aldurssvarandi færni í heimamáli er hægt að óska eftir ráðleggingum frá talmeinafræðingi.

Stoðþjónusta

Stoðþjónusta í leikskólum byggir á lögum um leikskóla frá 1994, 6. kafla og reglugerða þar að lútandi. Börn sem vegna fötlunar, tilfinningalegra eða félagslegra erfiðleika þurfa sérstaka aðstoð og þjálfun, eiga rétt á henni í leikskólanum undir handleiðslu sérfræðinga. Börn með sérþarfir eru þau börn sem taka verður sérstakt tillit til í leikskólastarfinu á einhvern hátt s.s. vegna fötlunar, einhvers konar frávika í þroska, félagslegra og/eða tilfinningalegra erfiðleika eða frávika í málþroska eða framburði. Í þessum tilfellum getur bæði verið um að ræða börn sem eiga við langvarandi erfiðleika að etja og önnur sem með aðstoð geta unnið bug á sínum tímabundnum erfiðleikum.

Undir stoðþjónustu leikskólans falla meðal annars:

- Sérkennsla/stuðningur
- Skólasálfræðingur
- Talmeinafræðingur
- Atferlisfræðingur
- Virknimatsráðgjafi
- Iðjupjálfi
- Heilsugæsla
- Skólaþjónustan
- Félagsþjónustan

Hlutverk sérkennslustjóra

Sérkennslustjóri í Uglukletti ber ábyrgð á og stjórnar skipulagningu, framkvæmd og endurmati sérkennslu ásamt því að veita ráðgjöf og miðla upplýsingum til annarra starfsmanna og foreldra/forráðamanna. Hann er í nánú samstarfi við sérfræðinga utan leikskólans, situr teymisfundi og einnig foreldrasamtöl sé þess óskað og hefur yfirumsjón með gerð einstaklingsáætlana og reglulegs endurmats á þeim. Ef það kviknar grunur

um frávik í þroska barns eða erfiðleikar koma fram í hegðun þess eða líðan er fyrsta skrefið að það eigi sér stað samtal á milli heimilis og leikskóla. Úrræði sem finnast innan leikskólans eru nýtt til þess að bregðast við málinu í samráði við foreldra og sjá deildarstjóri/hópstjóri og sérkennslustjóri um að þeim úrræðum sem sett eru af stað sé fylgt eftir.

Ferli við tilvísun

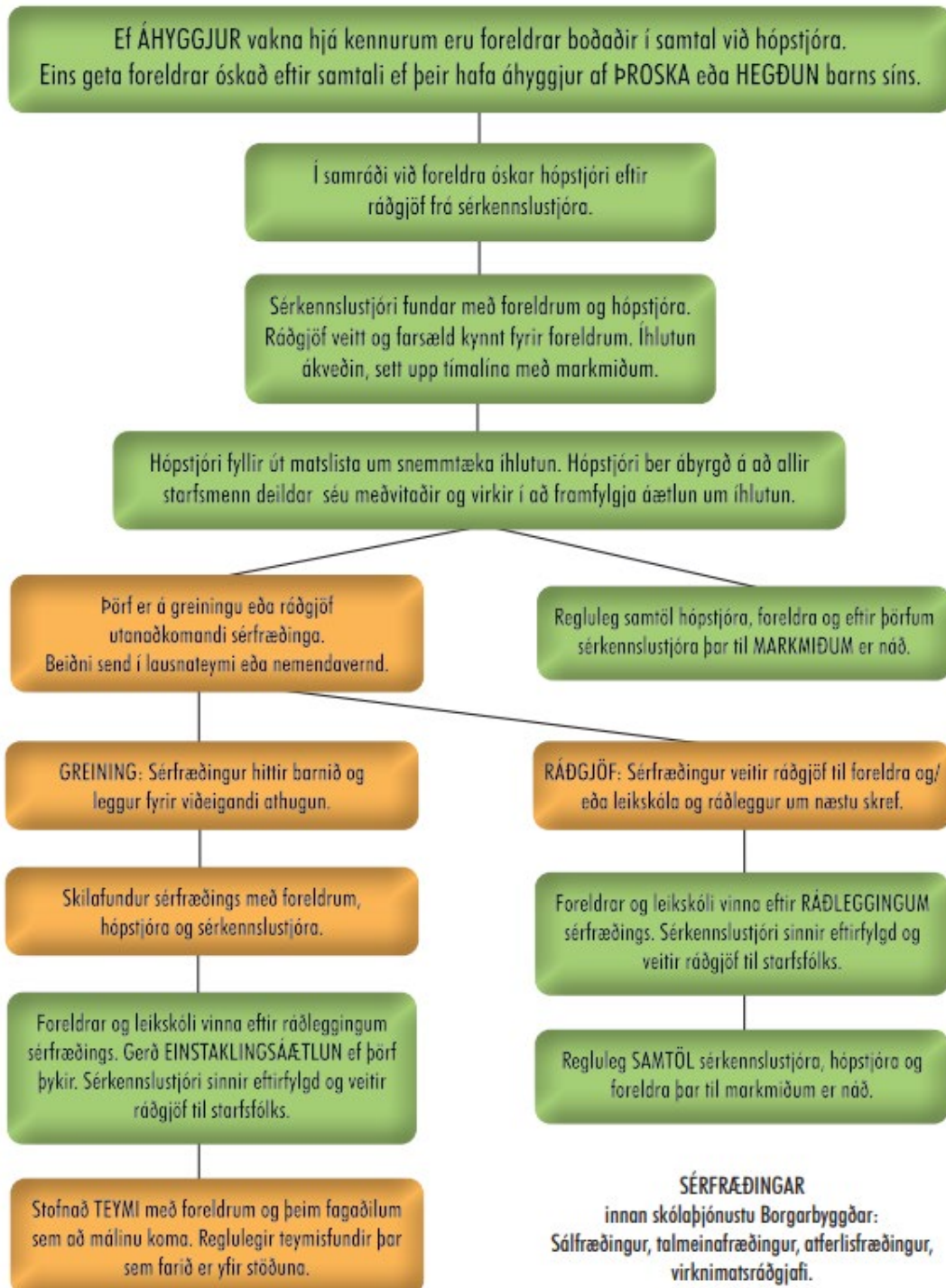
Þegar tekin hefur verið ákvörðun um að vísa barni í leikskóla til athugunar hjá sérfræðingum innan sérfræðipjónustu Borgarbyggðar er fyllt út beiðni í samræmi við þá aðstoð sem óskað er eftir. Beiðnir til talmeinafræðinga, virknimatsráðgjafa, iðjuþjálfara og atferlisfræðings eru lagðar fyrir sameiginlegt lausnateymi leikskóla Borgarbyggðar þar sem mál eru tekin fyrir og rædd nafnlaust. Í lausnateyminu sitja sérkennslustjórar allra leikskóla Borgarbyggðar ásamt verkefnastjóra á fjölskyldusviði og talmeinafræðingi sveitarfélagsins. Beiðnir til sálfræðinga eru lagðar fyrir nemendaverndarráð leikskólans. Sérkennslustjóri fyllir út beiðnir í samvinnu við foreldra. Hverju máli fyrir sig fylgja þau fylgigögn sem sérfræðipjónusta Borgarbyggðar óskar eftir. Sérkennslustjóri er ábyrgur fyrir því að beiðnin og fylgigögn berist sérfræðipjónustu Borgarbyggðar.

Verkaskipting stoðþjónustu

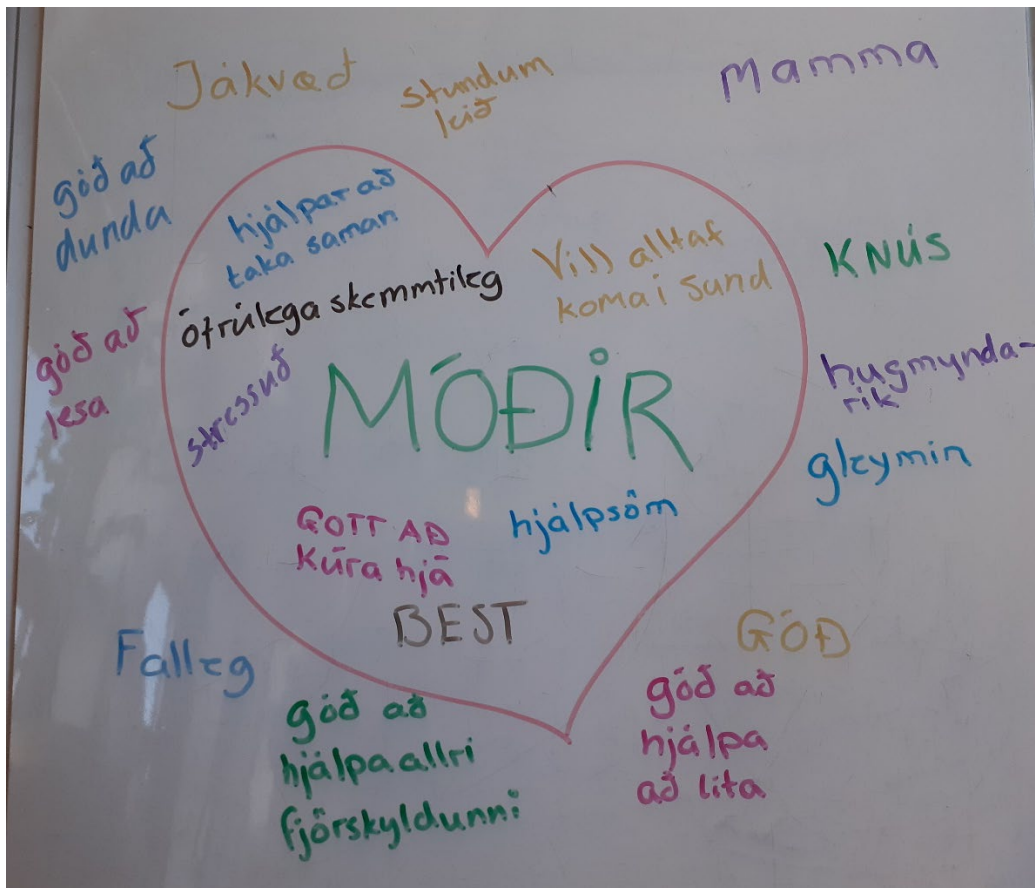
VERKFERLAR

Stoðþjónustu

Einstaklingsnámskrár

Í samræmi við niðurstöður athugana er gerð einstaklingsáætlun með mælanlegum markmiðum fyrir barnið. Við gerð einstaklingsnámskrár er oft stuðst við AEPS- Assessment, Evaluation, and Programming System for Infants and Children (Diane Bricker) ef það á við. AEPS er færnimiðað matskerfi sem nýtt er til þess að búa til einstaklingsnámskrá og skipuleggja íhlutun. Einstaklingsnámskráin tekur mið af þeim frávikum sem komið hafa fram, reynt er að hafa markmið hennar afmörkuð og auðlesin, þannig að auðvelt sé að meta árangur. Foreldrar eru þátttakendur í gerð einstaklingsnámskrár, þeir fá ráðgjöf í samræmi við vandann og eru hvattir til þess að vera virkir þátttakendur í vinnu með barnið. Fylgst er vel með framvindu íhlutunar og hún metin reglulega. Gátlistar, skráningar og áhorf eru nýtt til þess að meta framfarir. Ef árangur er ekki viðunandi er óskað eftir nánari athugun talmeinafræðings, atferlisfræðings eða sálfræðings.

Foreldrasamstarf

Leikskólinn er lögum samkvæmt fyrsta skólastigið í menntakerfinu og annast að ósk foreldra nám barna á leikskólaaldri. Foreldrar bera meginábyrgð á uppeldi barna sinna og er leikskólanám viðbót við uppeldi foreldra en á engan hátt ætlað að koma í stað þess (lög um leikskóla, 90/2008). Foreldrasamstarf byggist á þessum grundvallaratriðum og því er mikilvægt að foreldrar þekki starfsfólk leikskólans og að samskiptin byggist á gagnkvæmri virðingu og trausti. Við leggjum mikla áherslu á góð samskipti og það að foreldrar séu óhræddir við að koma og ræða við okkur um hvaða málefni barnsins sem er. Foreldrar og starfsfólk vinna saman að því að gera það besta fyrir hvert barn hverju sinni og sýna traust, trúnað, sveigjanleika og sanngirni.

Stofnað er teymi í leikskólanum í samráði við foreldra þegar talin er þörf á reglulegu og nánú samstarfi vegna barns eða í kjölfar athugunar hjá ráðgjafa. Í teymi eru forráðamenn barns, deildarstjóri/hópstjóri, sérkennslustjóri og eftir atvikum starfsmenn og sérfræðingar eða ráðgjafar utan skólans sem koma að máli barnsins. Tilgangur teymisvinnu er að samhæfa og samræma markmið í tengslum við nám og kennslu barnsins. Dagleg samskipti og upplýsingastreymi til foreldra eru mikilvægir þættir sem stuðla að traustu og jákvæðu sambandi milli heimilis og skóla.

Þátttökuaðlögun

Til að auðvelda aðallega börnunum en líka foreldrum og starfsfólki umskiptin höfum við í Uglukletti ákveðið að fara þá leið að hafa svokallaða þátttökuaðlögun. Er þetta aðferð sem byggir á þeirri hugmyndafræði að ekki sé verið að venja barnið við að vera skilið eftir í leikskólanum heldur sé það að læra að vera í nýjum aðstæðum í öryggi sinna nánustu. Aðlögunin byggir á fullri þátttöku foreldranna í starfi leikskólans þá daga sem hún á sér stað. Í aðlöguninni gefst kjörið tækifæri til að kynnast barninu og foreldrum þess. Þá og í aðlögunarviðtali í kjölfarið er rætt um almennan þroska barnsins og

hvernig þróun hans hefur verið. Rætt er um máltöku eða stöðu barnsins varðandi móðurmál þess auk þess sem rætt er um mikilvægi málörvunar og þess að lesa fyrir börn.

Móttökuáætlun

Í móttökuáætlun er tilgreint hvernig huga skuli að aðlögun barna í leikskólann og hvernig það ferli á að fara fram. Hún er mikilvægur rammi sem tryggir faglega og skipulagða aðlögun barna og foreldra að leikskólastarfinu. Móttökuáætlunin á að taka mið af velferð barnsins, samstarfi við fjölskylduna og faglegum viðmiðum leikskólastarfs. Helstu atriði sem lögð er áhersla á eru:

1. Markmið móttöku og aðlögunar

- ✓ Að tryggja vellíðan, öryggi og traust barns
- ✓ Að byggja upp samstarf heimilis og leikskóla

2. Undirbúningur fyrir leikskólabyrjun

- ✓ Fyrstu samskipti við foreldra eru oft í gegnum tölvupóst. Þeim eru sendar upplýsingar varðandi aðlögun og fyrirkomulag fyrstu vikna. Foreldrar eru boðaðir á kynningarfund eða þeim boðið í heimsókn.
- ✓ Söfnum bakgrunnsupplýsingum um barnið, t.d. ýmsa þroskatengda þætti og daglegar venjur, helstu áhugapætti og styrkleika.

3. Þátttökuáðlögun

- ✓ Foreldrum er kynnt skipulag fyrstu daga barnsins í leikskólanum
- ✓ Hlutverk foreldra og starfsmanna í aðlögun er skýrt. Foreldrar eru með barninu allan tímann og unnið er að því að efla öryggi barnanna.

Leikskólastjóri talar einslega við alla foreldra í aðlöguninni, kynnir þeim skólastarfið, Karellen kerfið og hvar megi finna helstu upplýsingar um daglegt starf og stefnu skólans.

4. Samskipti og eftirfylgni

- ✓ Reglulegt og daglegt samtal við foreldra, sérstaklega fyrstu vikurnar
- ✓ Mat á aðlögun og líðan barns
- ✓ Skýr ferli ef áhyggjur vakna t.d. varðandi þroska líðan eða hegðun.

5. Sérstakar þarfir

- ✓ Móttaka barna með sérþarfir eða annað móðurmál er eins og annarra barna. Litið er til þarfa hvers einstaklings og þeim mætt eins og hægt er.
- ✓ Samstarf við sérfræðinga eftir þörfum
- ✓ Einstaklingsmiðaðar lausnir

Móttökuáætlun á að vera lifandi skjal sem er endurskoðað reglulega og aðlagð að hverju barni. Hún er mikilvægur hluti af fagmennsku leikskólans og styður við farsæla skólagöngu frá upphafi.

Móttökuáætlun barna

Móttökuáætlun barna - Leikskólinn Ugluklettur

1. Undirbúningur skóla

- Leikskólastjóri móttækur umsókn og ákveður dagsetningu aðlögunar.
- Deildarstjóra tilkynnt um væntanlegan nemanda og hugað að einstaklingsbundnum þörfum hvers barns.
- Deildarstjóri og starfsfólk deildarinnar undirbýr komu barnsins.

2. Undirbúningur fyrir aðlögun

- Leikskólastjóri, í samstarfi við deildarstjóra, hugar að gögnum sem benda þarf foreldrum á.
 - Dvalarsamningur.
 - Skóladagatal.
- Athuga hvort þarf túlk í einhverjum aðstæðum.

4. Aðlögun barns

- Í leikskólanum er þátttökuaðlögun. Foreldrar eru með barninu á meðan á aðlögun stendur, en hún tekur 3 daga. Fyrsta daginn er aðlögunin frá 9.00 -12.00 og seinni dagana frá 8.30 – 15.00, en fer þó eftir vistunartíma barnsins.
- Þátttökuaðlögun byggir á þeirri hugmynd að börnin og foreldrarnir séu að læra að vera í leikskólanum, nái að kynnast honum saman, en ekki á að börnin séu að venjast því að vera aðskilin foreldrum sínum. Jafnframt að tími gefist fyrir leikskólakennara að kynnast barninu, sem hluta af fjölskyldu og sem hluta af stærri barnahóp.
- Deildarstjóri á samtal við foreldra þar sem helstu bakgrunnsupplýsingum er safnað og hugað að upplýsingum um þroska, velferð og daglegar athafnir sem gætu komið sér vel fyrir barnið og fyrstu skref þess í leikskólanum. Rætt er um heimamál barnsins og hvernig málörvun er háttað í leikskólanum.

3. Móttökuviðtal, haldið á hvíldartíma annan dag barns í aðlögun

- Leikskólastjóri og foreldrar, ásamt túlk ef þurfa þykir.
- Í viðtalinu er foreldrum kynnt Karellen kerfið og helstu áherslu atriðin í skólastarfinu.

Starfsmenn deildarinnar leggja sig almennt fram um að kynnast hverju barni og foreldrum þess. Hugað er að þörfum þess og því hvernig ýta megi sem best undir þroska hvers og eins. Hverju barni og fjölskyldu þess er mætt eftir þörfum hverju sinni.

Febrúar 2026/EF

Heimalestur

Líkt og fram kemur í Læsisstefnu Borgarbyggðar þá gegna foreldrar lykilhlutverki í heimalestri, bæði áður en börn læra sjálf að lesa og meðan þau hafa áhuga á að hlusta. Lestur með börnum er dýrmæt stund sem styrkir tengsl og leggur grunn að farsælu lestrarnámi. Með lestrinum eflist orðaforði og málskilningur, og barnið lærir mikið um samtöl og notkun tungumálsins. Traustur grunnur í móðurmálinu er mikilvægur fyrir lesskilning og styður jafnframt við nám í öðrum tungumálum.

Heimalestur hefur víðtækt gildi fyrir málörvun barna, þar sem hann skapar regluleg og merkingarbær samskipti í öruggu og traustu umhverfi. Þegar foreldrar lesa með börnum og ræða efni bóka, spyrja opinna spurninga, hlusta á hugmyndir barna og tengja sögur við eigin reynslu barnsins, eflist ekki aðeins orðaforði heldur einnig frásagnargeta, setningamyndun og skilningur á samhengi. Slíkar samræður styðja börn í að skilja hvernig tungumálið er notað til að miðla boðskap, hugmyndum og tilfinningum.

Reglulegur lestur heima stuðlar að jákvæðu viðhorfi barna til bóka og lesturs, eykur áhuga þeirra á ritmáli og styður við þróun læsis til lengri tíma. Fyrir þau börn sem þurfa stuðning varðandi málörvun hefur heimalestur sérstaklega mikið vægi, þar sem endurtekning, fyrirsjáanleiki, hlýtt og kunnuglegt umhverfi styðja við skilning og þátttöku.

Börn með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn

Í Uglukletti er haldið sérstaklega utan um nemendur með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn. Í móttökuviðtali við upphaf leikskólagöngu er farið yfir móttökuáætlun þar sem meðal annars eru fengnar upplýsingar um heimamál og stöðu málþroska á því máli. Farið er yfir hvort það er eitthvað í þroska eða líðan barnsins sem foreldrar hafa áhyggjur af ásamt almennum upplýsingum sem leikskólinn þarf að vita um barnið. Íslenskukennsla og málörvun fer fram í daglegu starfi leikskólans í gegnum leik, lestur og fjölbreyttar samræður. Einnig er unnið í smærri hópum þar sem áhersla er lögð á að dýpka orðaforða út frá sérstökum þemum og unnið með málfræði. Viðhafðar eru reglulegar skráningar þannig að hægt sé að fylgjast með framvindu. Í Uglukletti er stuðst við *Hæfniramma í íslensku fyrir fjöltyngd börn í leikskóla* til þess að auðvelda mat á stöðu fjöltyngdra barna í leikskólanum í íslensku. Þau viðmið sem sett eru fram í hæfnirömmunum lýsa þróun færniþátta við tileinkun annars tungumáls sem markvisst þarf að vinna með og þeirri hæfni sem börn þurfa að ná á fyrsta skólastiginu til þess að geta stundað nám í íslensku skólakerfi (Halldóra Sigtryggisdóttir, Saga Stephensen, Þorbjörg Halldórsdóttir og Sigríður Ólafsdóttir, 2021).

Í starfi með tví- og fjöltyngd börn er mikilvægt að hafa í huga að þau þróa tvö eða fleiri aðskilin málkerfi og fara í gegnum sömu þroskaþrep og eintyngd börn, þó að máltakan geti tekið lengri tíma (Elín Þöll Þórðardóttir, 2004). Móðurmál einstaklinga telst vera fyrsta tungumál sem viðkomandi tileinkar sér. Færni í því leggur grunninn að því hvernig við náum að tileinka okkur önnur tungumál (Sigríður Sigurjónsdóttir, á.d.).

Ugluklettur lítur til hugmyndafræði MEMM (Menntun, Móttaka og Menning) þegar kemur að skipulagi og umgjörð kennslu fyrir nemendur með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn. MEMM er þróunarverkefni á

vegum Miðstöðvar menntunar og skólaþjónustu (MMS), Mennta- og barnamálaráðuneytisins og sveitarfélaganna. Unnið er að því að aðstoða börn og foreldra þeirra þannig að upplifun þeirra og þátttaka í leikskólastarfinu verði sem farsælust.

MEMM leggur áherslu á samræmda móttöku, þátttöku og inngildingu barnanna í skólastarfi. Verkefnið þróar fjölbreytt verkfæri og námsgögn sem auðvelda kennurum að sinna þörfum allra barna, bæði hvað varðar málþroska, félagslega þátttöku og menningarlega þátttöku. Innan MEMM eru verkefni sem miða að því að börn upplifi sjálfstæði, öryggi og virka þátttöku í námi og leik, auk þess sem foreldrar og kennarar fá stuðning við að nýta fjölbreytt námsefni til að styrkja mál- og félagsþroska.

Þróunarverkefni - málörvun í Uglukletti

Frá haustinu 2024 hefur leikskólakennari eða leikskólakennarar ásamt sérkennslustjóra sinnt sérstöku starfi í Uglukletti við það að halda utan um málörvun barna með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn, auk annarra barna sem hafa þörf á meiri málörvun og stuðning við málþroska. Markmið verkefnisins er að grípa með snemmtækri íhlutun inn í málörvun þessa hóps og huga sem allra best að leiðum til að auðvelda börnunum að gera sig skiljanleg og skilja það sem fram fer í leikskólanum.

Í upphafi verkefnisins fór verkefnastjóri markvisst inn í daglegt starf með börnunum, meðal annars með auknum lestri, samræðum og skipulögðum málörvunarverkefnum. Jafnframt var sérkennslurými leikskólans nýtt til rólegri og markvissari málörvunarstunda, þar sem lögð var áhersla á að mæta þörfum hvers barns á forsendum þess. Líkt og í öðru starfi Uglukletts er unnið með áhuga og byggt ofan á reynslu hvers og eins barns, það hefur reynst áhrifarík leið til að efla orðaforða, málskilning og efla virkni í samskiptum.

Ráðgjöf frá talmeinafræðingum hefur nýst vel í þessari vinnu og stutt við faglegt skipulag, val á aðferðum og markmiðasetningu fyrir hvert barn. Unnið

er eftir einstaklingsnámskrám þar sem markmið og leiðir í málörvun eru skilgreindar í samræmi við stöðu og þarfir barnsins. Einstaklingsnámskrár eru reglulega endurskoðaðar í samráði við teymið og leggja þær grunn að markvissum stuðningi í daglegu starfi.

Samstarf við foreldra er einnig mikilvægt en lögð er áhersla á upplýsingamiðlun, samráð og sameiginlega ábyrgð á málörvun barnsins. Foreldrar eru hvattir til að taka virkan þátt í stuðningi við málþroska barna sinna, bæði heima og í samstarfi við leikskólann, og er leitast við að skapa samfellda nálgun milli heimilis og skóla.

Nú samanstendur teymið af tveimur leikskólakennurum ásamt sérkennslustjóra, sem vinna saman að því að tryggja samfellu, gæði og fagmennsku í málörvunarstarfi leikskólans. Með þessari samvinnu er leitast við að samþætta snemmtæka íhlutun í daglegt starf og mæta fjölbreyttum þörfum barna á heildrænan og einstaklingsmiðaðan hátt.

Tengsl skólastiga

Tilgangurinn með samstarfi milli skólastiga er að skapa samfellu í námi barna, koma til móts við þarfir þeirra og stuðla að markvissari uppbyggingu náms nemenda. Mikilvægt til að ná þessum markmiðum er að treysta á gagnkvæma þekkingu og skilning kennara á þessum tveimur skólastigum á starfi og starfsaðstæðum hvers annars. Markmiðið er að stuðla að vellíðan og öryggi barna og foreldra þegar börnin flytjast á milli skólastiga.

Samstarfsáætlun Uglukletts og Grunnskólans í Borgarnesi byggir á þessum áherslum. Til að efla samfelluna má nýta enn frekar þá hugmyndafræði sem liggur að baki einstaklingsmiðuðum starfsháttum. Í samstarfsáætluninni er gert ráð fyrir nemenda- og kennaraheimsóknum, stjórnendafundum og kynningarfundum. Áætlunin getur breyst á milli ára.

Áherslur í málörvun barna eftir aldri

Áherslur í málörvun eru einstaklingsbundnar, þó er hægt að hafa ákveðin atriði í huga og leggja áherslu á ákveðin viðmið eftir aldri og þroska barna. Þetta eru þó einungis viðmið til að hafa til hliðsjónar og taka skal tillit til hvers einstaklings eða barnahóps. Ávallt er unnið á umbótamiðaðan hátt að því að auka þroska og þekkingu barna auk þess að byggja ofan á þá þekkingu sem fyrir er.

Aldur	Helstu áherslur varðandi málörvun
1-2 ára	- Auka grunnorðaförða með því að setja orð á allt sem við gerum, syngja og lesa. - Þjálfá hlustun, með því að lesa fyrir þau í litlum hópum. - Auka máltjáningu með því að hvetja þau til að nota orðin sín - Þjálfá málhljóðin, með því að syngja Lubba lögin, æfa dýrahljóð o.fl.
2-3 ára	- Eflum orðaförða með því að setja orð á allt sem við gerum. - Syngjum mikið - Lesum bæði í litlum hópum og einstaklingslega. - Lubbi finnur málbein málhljóð vikunnar. - Spilum minnisþil og þ.h. - Spjall um daginn og veginn, t.d. hvað við vorum að gera úti. - Unnið með liti, form og þ.h. - Blær vináttuverkefni og Bína bálreiða.
3-4 ára	- Almennt setjum orð á það sem við erum að gera í daglegu starfi. - Samvera - lærum lög og þulur og syngjum. - Rímum og klöppum atkvæði. - Spurningaleikir/ minnisleikir. - Lesum sögur og ræðum um innihald, tökum fyrir setningar eða orð.

	• Spjall um daginn og veginn/ bíða og skiptast á. • Lubbi og máhljóð vikunnar. • Vinnum með liti, teikningar /hvað er að gerast. • Útinám-Notum náttúruna til að auka orðaforða. • Tónlistarleikir þar sem taktur/hrynur þjálfast. • Þemavinna. • Vináttuvinna /Blær-félagsleg færni. • Vinnum með tölur upp í 10 – hugtakaskilning og þekkingu.
4-5 ára	• Almennt setjum við orð á allt sem við erum að gera í daglegu starfi. • Samvera - lærum lög og þulur og syngjum. • Rímum og klöppum atkvæði. • Spurningaleikir/ minnisleikir. • Lesið Stuttar sögur. • Spjall um daginn og veginn/ bíða og skiptast á. • Tónlistarleikir þar sem taktur/hrynur þjálfast. • Útinám - Notum náttúruna til auka orðaforða. • Þemavinna. • Vinnum með tölur upp í 15-20 og hugtakaskilninginn. • Lubbi- máhljóð vikunnar. Vinnum með stafina okkar og máhljóðin í orðum. • Vináttuverkefni/Blær- félagsleg færni.
5-6 ára	• Vinnum með hljóðkerfisvitund, allt sem tengist því • Vinnum með Lubbi finnur málbein, erum með máhljóð vikunnar • Vináttuverkefni: Blær, félagsfærni • Útinám: auka orðaforða • Klappa atkvæði • Rímum • Förunum með vísur og þulur

- Erum að vinna með tölur og verkefni tengt stærðfræði
- Erum að vinna verkefni sem við tengjum hljóðkerfisvitund og Lubba saman
- Æfa sig að skrifa nafnið sitt og tölustafi/bókstafi
- Lesum bækur og sögugerð
- Tónlist, æfum ný og gömul lög/texta

Lokaorð – ávinningur

Snemmtæk íhlutun í mál- og læsispróun leikskólabarna er mikilvæg forvörn innan menntakerfisins. Með markvissri og skipulagðri vinnu skapast aðstæður þar sem börn fá tækifæri til að efla málþroska sinn í gegnum leik, samskipti og daglegar athafnir. Slík nálgun stuðlar að auknu jafnræði þar sem brugðist er við þörfum barna strax á fyrstu stigum máltöku þegar auðveldast er að hafa áhrif á málþroska og draga úr líkum á að erfiðleikum hvað varðar þann þroskapátt.

Ávinningur verkefnis sem þessa birtist ekki aðeins í framförum einstakra barna heldur einnig í styrkari fagmennsku starfsfólks og markvissara leikskólastarfi. Þegar sameiginleg sýn ríkir um mikilvægi málörvunar og snemmtækrar íhlutunar verður auðveldara að samþætta hana daglegu starfi og skapa lærdómsríkt og örvandi málumhverfi fyrir öll börn.

Það er von okkar að handbókin og stuðningsefni hennar nýtist sem hagnýtt verkfæri í leikskólastarfinu, styðji við faglegt samtal og hvetji til áframhaldandi þróunar. Með því að leggja áherslu á mál og læsi frá upphafi er verið að byggja traustan grunn að námi, samskiptum og þátttöku barna í samfélaginu til framtíðar.

Heimildaskrá

- Anthony, J. L., & Francis, D. J. (2005). Development of phonological awareness. *Current Directions in Psychological Science*, 14(5), 255–259.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/j.0963-7214.2005.00376.x>
- Auður Ævarsdóttir, Berglind Ósk Guðmundsdóttir og Bryndís Guðmundsdóttir. (2018). Mælanlegur árangur með snemmtækri íhlutun. *Talfræðingurinn*, 1(24), 2018, 12-15. [Talfraedingurinn-2010.pdf](#)
- Ásthildur Bj. Snorradóttir. (2010). Að byrja nógu snemma: Markviss kennsla fyrir börn sem eiga í erfiðleikum með mál og lestur. *Talfræðingurinn*, 21(1), 20-22.
<https://www.talmein.is/wp-content/uploads/2025/07/Talfraedingurinn-2010.pdf>
- Ásthildur Bj. Snorradóttir, Anney Ágústsdóttir, Bergrós Ólafsdóttir, Margrét Þóra Jónsdóttir og Sigurður Sigurjónsson. (2014). *Snemmtæk íhlutun í málörvun tveggja til þriggja ára barna*. Útgefin af höfundum.
- Barnaheill. (). Vinátta. [Vinátta - Barnaheill](#)
- Björk Alfreðsdóttir, Hólmfríður Árnadóttir, Hrafnhildur Karlsdóttir, Ingibjörg Símonardóttir og Margrét Tryggvadóttir. (2013). *TRAS skráning á málþroska ungra barna. Leiðbeiningar*. Námsmatsstofnun
- Brooks, P.J. og Kempe, V. (2012). *Language development*. BPS Blackwell.
- Bryndís Guðmundsdóttir. (2008). *Lærum og leikum með hljóðin*. Raddlist ehf.
- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding flow: The psychology of engagement with everyday life*. Basic Books.
- Einar Guðmundsson og Sigurður J. Grétarsson. (2005). *Smábarnalistinn: Handbók*. Námsmatsstofnun.
- Einarsdóttir, J. T., Björnsdóttir, A., og Símonardóttir, I. (2016). The predictive value of preschool language assessments on academic achievement: A 10-year longitudinal study of Icelandic children. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 25(1), 67–79. https://doi.org/10.1044/2015_ajslp-14-0184
- Elín Lilja Jónasdóttir, Sigríður Wöhler & Þorbjörg Halldórsdóttir (Ritstj.). (2023). *Orð eru ævintýri*. Miðja máls og læsis & Menntamálastofnun.
- Elín Þöll Þórðardóttir. (1998.) *Orðaskil: Málþroskapróf*. Framsaga
- Elín Þöll Þórðardóttir (2004). Tvítyngi er ekkert að óttast. *Talfræðingurinn*, 18(1), 5-7. <https://www.talmein.is/wp-content/uploads/2025/07/Talfraedingurinn-2004.pdf>
- Elín Þöll Þórðardóttir. (2022). Áhrif ensku á málkunnáttu unglinga sem hafa lært íslensku sem fyrsta eða annað mál. *Milli mála*, 14(1), 89-111.
<https://millimala.hi.is/wp-content/uploads/2022/12/2022-1-5.Elin-THoll-THordardottir.pdf>
- Eyrún Í. Gísladóttir og Þóra Másdóttir. (2009). *Lubbi finnur málbein*. Forlagið
- Halldóra Sigtryggisdóttir, Saga Stephenssen, Þorbjörg Halldórsdóttir og Sigríður Ólafsdóttir. (2021). *Hæfniramar í íslensku fyrir fjöltyngd börn í leikskóla*. (1.

- rafræn útgáfa). Menntamálastofnun. [haefnirammr.isl_fjolyngd_4_-_leikskoli.pdf](#)
- Hamaguchi, P.M. (2001) *Childhood speech, language and listening problems*. John Wiley & Sons, inc.
- Helena Sjørup Eiríksdóttir og Anna Lís Hreiðarsdóttir. (2024). Athuganir og skráningar í leikskólanum. *Tímarit um uppeldi og menntun*, 33(4), 55–74. <https://ojs.hi.is/index.php/tuuom/article/view/3984/2562>
- Heyrnar- og talmeínastöð Íslands. (á.d.). *Börn með heyrnarskerðingu*. <https://hti.is/index.php/is/tal/born-med-heyrnarskerdingu.html>
- Hólmfríður Árnadóttir. (2013). Hefur hávaði áhrif á málþroska barna? *Talfræðingurinn*, 22(1), 4-7. <https://www.talmein.is/wp-content/uploads/2025/07/Talfraedingurinn-2013.pdf>
- Hrafnhildur Ragnarsdóttir. (2004). Málþroski barna við upphaf skólagöngu. *Uppeldi og menntun*, 13(2), 9-10. Sótt af: <https://timarit.is/page/4847396#page/n10/mode/2up>
- Hrafnhildur Ragnarsdóttir. (2015). Málþroski leikskólabarna. Þróun orðaforða, málfræði og hlustunarskilnings milli fjöggra og fimm ára aldurs. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun*. Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Sótt 7. jan. 2025 af: <http://netla.hi.is/greinar/2015/ryn/007.pdf>
- Hrafnhildur Ragnarsdóttir, Jóhanna Einarsdóttir, Marta Gall Jørgensen og Þóra Sæunn Úlfadóttir. (2012). *Skýrsla um stöðu barna og ungmenna með tal- og málþroskaröskun*. Rannsóknarstofa um þroska, mál og læsi. Háskóli Íslands, Menntavísindasvið. Sótt 7. Jan. 2025 af: <https://www.althingi.is/altext/140/s/pdf/1088.pdf>
- Ingibjörg Símonardóttir, Jóhanna Einarsdóttir og Amalía Björnsdóttir. (2002). *HLJÓM-2. Athugun á hljóð- og málvitund leikskólabarna*. Handbók. Höfundar.
- Kristín Gísladóttir, Elín Friðriksdóttir, Anna Magnea Hreinsdóttir og Karen Rut Gísladóttir. (2025). Stjórnendur skapa rými og umgjörð fyrir ígrundun og samtal um innra mat leikskóla. *Netla, ársrit 2025*. <https://ojs.hi.is/index.php/netla/article/view/4206/2811>
- Lestrarstefna Borgarbyggðar. (2022). *Lestur í leikskólum Borgarbyggðar*. Borgarbyggð. [Lestrarstefna-Borgarbyggdar-2022-2026.pdf](#)
- Lonigan, C. J., Burgess, S. R., & Anthony, J. L. (2000). Development of emergent literacy and early reading skills in preschool children. *Journal of Educational Psychology*, 92(4), 596–613. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10976600/>
- Lög um leikskóla. (2008). nr. 90/2008.
- Lög um samþættingu þjónustu í þágu farsældar barna, nr. 86/2021
- Memm.mms.is. (2026). LANIS-málþroskaskimun. Tekið af vef 5. feb, 2026. <https://memm.mms.is/menntun/namsmat/matsadferdir-memm>
- Mennta- og menningarmálaráðuneytið. (2011). *Aðalnámskrá leikskóla*. Stjórnarráðið.
- Miðja máls og læsis. (e.d.). *Málnotkun*. Sótt [28.04.2026], af <https://mml.reykjavik.is/allir-leikir/mal/malnotkun/>
- Neaum, S. (2012). *Language and literacy for the early years*. Sage Publications

- Reglugerð um sérfræðipjónustu sveitarfélaga við leik- og grunnskóla, nr. 584/2010.
- Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.
- Sigríður Sigurjónsdóttir. (án árs). *Máltaka barna*. Tekið af vef 7.jan, 2025: <https://ait.arnastofnun.is/grein.php?id=302>
- Sigrún Alda Sigfúsdóttir, Jóhanna T. Einarsdóttir, Þorlákur Karlsson og Íris Ösp Bergþórsdóttir. (2020). Orðaforðakennsla með sögulestri fyrir börn með málþroskaröskun. *Netla – Veftímarit um uppeldi og menntun*. Sótt 7. jan. 2025 af: <https://netla.hi.is/greinar/2020/ryn/04.pdf>
- Þóra Másdóttir og Friðrik Rúnar Guðmundsson. (2015). *Dæmigerð máltaka barna. Leiðbeiningar um ung- og smábarnavernd*. Sótt 7. jan. 2025 af Þróunarmiðstöð íslenskrar heilsugæslu: <http://xn--h-iga4c.is/library/Files/Daemigerd%20maltaka%20barna.pdf>
- Þóra Másdóttir. (2008). *Phonological development and disorders in Icelandic-speaking children*. Doktorsritgerð: Newcastle Univerity, Bretlandi. DOI:10.13140/RG.2.1.4555.0486
- Þóra Sæunn Úlfisdóttir. (2010). Sértek málþroskaröskun – áhrif á líf einstaklings. *Talfræðingurinn* 23(1), 23-25. <https://www.talmein.is/wp-content/uploads/2025/07/Talfraedingurinn-2010.pdf>
- Talmaal.hi.is (2024). *Málþroski*. Tekið af vef 07.01.2026. <https://talmaal.hi.is/malthroski/>
- Talmein. (2025). *Fjölbreyttar og styðjandi tjáskiptaleiðir – hvað á ég að gera?* Talmein. Sótt 9. september 2025 af <https://www.talmein.is/2025/06/12/fjolebreyttar-og-stydjandi-tjaskiptaleidir-hvad-a-eg-ad-gera/>
- Tryggvi Sigurðsson. (2006). Snemmtæk íhlutun fyrir ung börn með málhömlun. *Talfræðingurinn*, 19(1), 5-7. <https://www.talmein.is/wp-content/uploads/2025/07/Talfraedingurinn-2006.pdf>

Dæmi um heimasíður og slóðir sem nýtast við málörvun og styðja við snemmtæka íhlutun

[Málproski | Heilsuvera](#) - Málproski barna, frá Heilsugæslunni

[Málproski barna](#) - Málproski barna, Heyrnar- og talmeinastöð

[Bæklingar um málproska og læsi - menntastefna.is](#) - Málproski barna efni frá Reykjavíkurborg

[Málproski-fjöltyngdra-barna-islenska.pdf](#) - Málproski fjöltyngdra barna

[Orðaleikur | Orðaleikur](#) - Námsfni t.d. fyrir börn með fjölbreyttan tungumála bakgrunn, [Orðaleikur](#)

[Orðalistar | Orðaleikur](#) - Efni sem tengist orðaforða og myndrænni framsetningu

[Rafbækur | Orðaleikur](#) - Rafrænar orðabækur

[Gagnlegar upplýsingar | ADHD samtökin](#) - Allskyns áhugavert efni

[fjolefni.is](#) - Ýmis sniðug verkefni og annað efni sem nýtist við málörvun

[Forsíða - Tal- og málörvun](#) - Tal og málörvun

[Málörvunarefni | Málefli](#) - málörvunarefni

[Lestarsstefna-Borgarbyggðar-2022-2026.pdf](#) - Lestarsstefna Borgarbyggðar

[Útgefið efni | Miðstöð menntunar og skólaþjónustu](#) - Miðstöð menntunar og skólaþjónustu, útgefið efni.

[Leikskóli | MEMM](#) - Vefur MEMM, verkefni sem styður við menntun barna með fjölbreyttan tungumála- og menningarbakgrunn.